

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

13-15. YÜZYIL İSLÂM BİLGİNLERİNİN EĞİTİM KURUMLARINDA
UYGULADIKLARI ÖĞRETİM USULLERİ VE
ETİK ANLAYIŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Canan ÖZCAN

Ekim, 2011
ANKARA

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

13-15. YÜZYIL İSLÂM BİLGİNLERİNİN EĞİTİM KURUMLARINDA
UYGULADIKLARI
ÖĞRETİM USULLERİ VE ETİK ANLAYIŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Canan ÖZCAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İsmail CANSIZ

Ekim, 2011
ANKARA

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI ÖRNEĞİ

Canan ÖZCAN' ın 13-15. Yüzyıl İslâm Bilginlerinin Eğitim Kurumlarında Uyguladıkları Öğretim Usulleri ve Etik Anlayışları başlıklı tezi..... tarihinde, jürimiz tarafından Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı	İmza
Üye :Doç Dr. Nurettin CEVİZ
Üye : . Doç Dr. Güray KIRPIK
Üye (Tez Danışmanı):Yrd Doç Dr. İsmail CANSIZ

ÖN SÖZ

Bu çalışma, İslam bilginlerinin eğitim kurumlarında uyguladıkları öğretim usulleri ve etik anlayışlarına göre, nasıl bir eğitim uygulandığını, eğitim ve öğretim sırasında eğitimci ve öğrencide aranan vasıfların, İslam eğitim ve öğretim tarihinde uygulanan metotların neler olduğuna dair bilgiler vermek amacıyla hazırlanmıştır.

İslam dünyasında ilk devirlerden itibaren İslam'ın eğitime ve ilme verdiği değer, bireyleri okumaya, öğrenmeye, araştırmaya sevk etmiştir. Nitekim bilginin ilk kaynağına varacak olursak, Yaraticının “Rab”, “Alîm” isimlerine bakıldığında terbiye eden, eğiten, her şeyi ilmi ile kuşatıp her şeyi bilen anlamlarını ifade ettikleri görülmektedir. Âlimlerin Peygamber varisleri kabul edilmesi, “İlmin Çin’de bile olsa alınması” hitabı gibi Kur’an ve sünnette insanın eğitimine ve öğretimine o kadar çok önem verilmiştir ki, bu anlayış insanları zorluklar içerisinde dahi olsalar, ilimden yüz çeviremeyeceklerini, hayatlarının her anında ilimle baş başa olmak zorunda olduklarını ortaya koymuştur. Müslüman bilim adamları, bu anlayışın gereğini yerine getirerek, kendilerinden önce yapılmış olanların üzerine fevkalade orijinal bilgiler ilave ederek, yepyeni keşifler, icatlar, usuller ve metodlar geliştirmişlerdir. Bu durum; **İslam Medeniyeti** kavramının ortaya çıkmasına ve dünyanın yaklaşık sekiz yüzyıl bilgiyi İslam coğrafyasından temin etmesine sebep olmuştur.

Araştırmamın yürütülmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. İsmail CANSIZ başta olmak üzere saygıdeğer hocalarım sayın Prof. Dr. Musa YILDIZ’a ve Doç. Dr. Güray KIRPIK’a, teşekkür ve saygılarımı sunarım. Hayatım boyunca bana destek olan her zaman varlıklarını hissettiğim annem, babam, araştırmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen kardeşim Muhammet ÖZCAN’a, Meryem ve Orhan AYDIN’a, Tanıştığımız ilk günlerden itibaren bana ikinci bir kardeş olan kıymetli Ahu TANERİ’ye ve üzerimde emeği bulunan herkese en içten teşekkürlerimi sunarım.

Canan ÖZCAN

ÖZET

13-15.YÜZYIL İSLAM BİLGİNLERİNİN EĞİTİM KURUMLARINDA UYGULADIKLARI ÖĞRETİM USULLERİ VE ETİK ANLAYIŞLARI

ÖZCAN, Canan

Yüksek Lisans, Tarih Eğitimi Anabilim Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İsmail CANSIZ

Ekim-2011,

Bu araştırmanın amacı, İslâm bilginlerinin uyguladığı eğitim- öğretim yöntemleriyle elde edilen başarıların, bugünkü eğitim- öğretim faaliyetleriyle, ne derecede sağlandığıdır. Günümüz eğitim kurumları; ilim dünyasına katkı sağlayacak, kâmil insan mertebesinde âlimler yetiştirecek, yeni ve kendimize has yöntem ve teknikler geliştirecek eğitimciler yetiştirebilmekte midir? sorusuna cevap aramaktadır. Sorunları çözümlmek ve sistemdeki eksikleri bulmak bu araştırmanın gayesini oluşturmaktadır.

Araştırma esnasında öncelikle Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler, daha sonra İslâm'da eğitim ve öğretime dair yazılmış eserler incelenmiştir. İslamiyet'in doğuşundan itibaren özellikle okumaya, öğrenmeye önem verilmiş böylece eğitim- öğretim faaliyetleri İslam toplumunun vazgeçilmez özelliği olmuştur.

İslâm eğitim sistemine dair ilk dönemlerden itibaren yazılmış eserler incelendiğinde edep, eğitimin gerekliliği, eğitim- öğretim metotları, öğretmen ve öğrencide bulunması gereken vasıflara dair bilgiler verildiği görülmüştür. Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki pek çok bilginin yetişmesinde uygulanan metotların etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada, yüzyıllardır eserleriyle dünyaya ışık saçan Müslüman bilginleri başarılı kılan yöntemleri inceleyerek, eğitim ve öğretim hayatında daha iyi sonuçlar elde etmek için bu metotlara dair bilgiler verilmiştir.

ABSTRACT**TEACHING PROCEDURES IMPLEMENTED IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS
AND ETHIC CONCEPTIONS OF İSLAMİC SCHOLARS**

Master Thesis, Department of History Education

Supervisor: Assistant Professor İsmail CANSIZ

October- 2011,

The aim of this research is to what extent today's education methods are successful comparing achievements which gained by islamic scholars' education and teaching methods in past. In addition searching answer if today's education institutions can bring up scholars who is at dignified level and can contribute to science world. Analyzing problems and finding gaps in the system constitute intent of this research.

In the course of this research firstly holy quran and hadiths secondly written works about education and teaching in islam were examined. Since the dawn of islam attention has been given to especially reading and learning; so education and teaching activities have become indispensable characteristic of islamic society.

Analyzing works written since the first days of the islamic education system it has been seen that the information about decorum, the need of education, training and teaching methods, qualifications to be included in teachers and students has been discussed. In the light of this information it could be seen that the methods used for many scholars' education were so effective. By examining methods which made islamic scholars successful who scattered light to world with their works, this research provides information to achieve better results in education and teaching progress.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	x

BÖLÜM I

GİRİŞ.....

1.1.Problem Durumu.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3.Araştırmanın Önemi.....	3
1.4.Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.5.Sayıtlılar.....	4
1.6.Tanımlar.....	4

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İSLAM EĞİTİM VE ÖĞRETİM KURUMLARINDA İLİM.....	6
2.1.1.Eğitim ve öğretim kurumları.....	6

2.1.1.1. Bilginlerin evleri.....	7
2.1.1.2. Camiler.....	7
2.1.1.3.Kitapçı Dükkânları.....	7
2.1.1.4. Saraylar.....	8
2.1.1.5. Edebi Salonlar.....	8
2.1.1.6. Tekke ve Zâviyeler.....	8
2.1.1.7. Ahilik teşkilatı.....	9
2.1.1.8. Medreseler.....	9
2.1.1.9.Rasathaneler.....	11
2.1.2. Dini İlimler Ve Gayr-i Dini İlimler.....	11
2.1.2.1. Kur'an İlmi	12
2.1.2.2. Hadis İlmi.....	12
2.1.2.3. Fıkıh İlmi.....	12
2.1.2.4. Kelam İlmi.....	13
2.1.2.5. Tasavvuf İlmi.....	13
2.1.2.6. Akli İlimler	14
2.1.2.7. Riyazî İlimler.....	15
2.1.2.8. Edebi İlimler.....	15
III. BÖLÜM.....	17
ÖĞRENME –ÖĞRETME SÜRECİNDE ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLİŞKİSİ.....	17
3.1. İslam Bilginlerine Göre Öğretmende Bulunması Gereken Vasıflar.....	17
3.1.1. Öğretmenin dindar ve ahlaklı olması.....	17
3.1.2. Adaletli olması.....	18
3.1.3.Akıllı olması.....	18

3.1.4.Şefkat ve merhametli olması.....	19
3.1.5.Mesleğini sevmesi.....	20
3.1.6.Sabırlı olması.....	20
3.1.7.Rehber olması.....	21
3.1.8. Mütevazı olması.....	22
3.2. İslam Eğitiminde Öğrencide Bulunması ve Bulunmaması	
Gereken Unsurlar.....	22
3.2.1. Bulunması gereken özellikler.....	22
3.2.1.1. Dindarlık ve güzel ahlak.....	22
3.2.1.2.Tefekkür.....	23
3.2.1.3. Sabır.....	24
3.2.1.4.Şükür.....	25
3.2.1.5.Kanaat.....	25
3.2.1.6.Tevazu.....	26
3.2.1.7.Şefkat-Merhamet	26
3.2.1.8.Saygı.....	26
3.2.1.9. Tevekkül.....	26
3.2.2.Öğrencide Olmaması Gereken Özellikler.....	27
3.2.2.1. Küfr.....	27
3.2.2.2. Mal mevki hırsı.....	27
3.2.2.3. Riya.....	28
3.2.2.4. Hased – Kıskançlık.....	28
3.2.2.5. Tama.....	29

3.2.2.6. İnatçılık.....	30
3.2.2.7. Gıybet.....	30
3.2.2.8. Tembellik.....	30
3.2.2.9. Kin ve Alimlere düşmanlık.....	31
3.2.2.10. Kibir.....	31
3.2.2.11. Öfke.....	32
3.2.2.12. Korku.....	33
IV. BÖLÜM.....	34
İLİM ÖĞRENMEK İSTEYENLERİN DİKKAT ETMESİ	34
GEREKEN İÇ VE DIŞ ETMENLER.....	
4.1. Dış etmenler.....	34
4.1.1. Ders hocası seçimi.....	34
4.1.2. Arkadaş seçimi.....	36
4.1.3. Tahsil zamanı.....	38
4.2. İç etmenler.....	39
4.2.1. Üzüntü ve kaygılar.....	39
4.2.2. Arzuların çokluğu.....	39
4.2.3. Geçim sıkıntısı.....	40
4.2.4. Fazla meşguliyet.....	40
4.2.5. Yemek.....	41
4.2.6. Uyku.....	42
4.2.7. Konuşmak.....	42
4.2.8. Hafızayı güçlendiren şeyler.....	43

V. BÖLÜM	44
EĞİTİM ÖĞRETİM METODLARI	44
5.1. Nasihat	44
5.2. Tedricilik.....	45
5.3. Takrir.....	46
5.4. Tartışma – Münazara.....	47
5.5. Soru – Cevap.....	48
5.6. Tekrar.....	49
5.7. Disiplin.....	49
5.8. Ödev.....	51
5.9. Örneklerle anlatım.....	51
5.10. Övgü.....	52
5.11. Rekabet.....	53
5.12. İbret.....	53
5.13. Darb-ı mesel.....	54
5.14. Çizgi ve şekillerle eğitim.....	54
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	55
BÖLÜM VI.....	61
YÖNTEM.....	61
6.1. Araştırma Modeli.....	61
6.2. Evren ve Örneklem.....	61
6.3. Veri Toplama Araçları.....	61
6.4. Verilerin Toplanması.....	61

6.5.Verilerin Analizi.....	62
BÖLÜM VII.....	63
BULGULAR VE YORUM.....	63
BÖLÜM VIII.....	66
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	66
8.1. Sonuçlar.....	66
8.2. Öneriler.....	67
KAYNAKÇA	69

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	Aktaran
a.s.	Aleyhisselâm
C.C.	Celle Celâluhû
Çev.	Çeviren
Hz.	Hazreti
r.a.	Radiyallâhu ‘anh
s.a.v	Sallallahu aleyhi ve selem
TDV	Türk Diyanet Vakfı
ty	Tarihi yok

BÖLÜM I

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, araştırmanın amacı, sınırlılıklar, sayılılar ve araştırma konusu ile ilgili tanımlara yer verilmiştir.

GİRİŞ

İslam, insanı madde ve mana, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlık, tüm temayül ve davranışları ile bir bütün olarak ele alır, her şeyi ile ilgilenir. Gaye, insanı mükemmelliğe ulaştırmaktır. Onu Allah'ın yarattığı fitratla kucaklar, yaratılışında olmayan hiç bir şeyi ona yüklemeyiz. İnsan hayatını organize eden bütün telleri akord eder (Bayraktar, 1984: 31).

İslam inancına göre, ilk eğitici Allah'tır. Bundan sonra, Peygamber'in davranışları ve Kur'an gelir (Binbaşoğlu, 1982: 43). Eğitim olgusu, ahlakı ahlak da değerleri çağrıştırmaktadır. Değerler olmadan bir ahlak ve bir eğitim düşünmek mümkün değildir. Değerler eğitimin hücrelerini teşkil eder. Eğitimin faaliyeti, birbirinden bağımsız olan değerleri bir araya getirip kaynaştırır. Kendi ahlak nizamını kurar. Eğitim insan hayatının her safhasını ve her cephesini sarar, değerleri görmemezlikten gelemeyiz. İnsan ilişkilerinin temelinde yatan değer hükümlerinin sağlıklı yapılabilmesi veya verilebilmesi, eğitim faaliyetlerinin görevleri arasında yer almaktadır (Usta, 1995: 75).

Kültür ve medeniyetin yayılması, o çevreyi yöneten dini sistemlerin yapılarıyla yakından ilgilidir. İslamiyet, cihanşümul bir din olması hasebiyle, yayılma sahasındadır. İlim merkezleriyle hızlı bir şekilde teması geçmiştir (Yılmaz, 1998: 277).

Tarih boyunca, gerek doğu gerekse batı dünyasında yaşamış, insanın ve insanlığın problemlerine çare aramış bilginler, filozoflar, insanın eğitimi üzerinde de kafa yormuş, konu ile ilgili çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır (Dodurgalı, 1995b: 9).

İslam'ın ilk devirlerinde, İslamı öğretmek için salâhiyetli şahsiyetler evlerde veya camilerde birer halka oluşturarak tamamen toplumsal bir fayda sağlamak düşüncesi ile çevrelerindekiilerin eğitimini sağlamışlardır. İslamiyet'e göre dini öğretmek ve anlatmak herkesin görevi olduğu için önceleri, devletin özellikle merkezi bir organizasyona girdiği görülmemiş. Bununla beraber bu tür çalışmalar devlet tarafından daima desteklenmiştir (Saydam, 1995: 386).

İslam dünyasında, medreselerden önce öğretim halkaları olduğu gibi eğitim de vardı. Fakat bu saha ile ilgili faaliyetler belirli bir yerde değil; mescit, bilginlerin evi, saray, kitapçı dükkânı gibi değişik isim ve özellik taşıyan yerlerde sağlanmıştır (Kazıcı, 1995: 17).

1.1.1.Problem Durumu

Müslümanlar yaradanı Âlim bildiklerinden, her sıfatıyla sıfatlanmaya çalıştıkları gibi bu sıfatıyla da sıfatlanmak için gayret göstermişlerdir. Ayrıca ilmin, insanın bütün hasselerini geliştireceğine inandıklarından, ilimle makam arayıp, ilimle makam bulurlar. Allah'ı anmanın bir yolu olarak da ilmi görürler (Saçaklızade, 2009: 32).

Din anlayışı ile ilim anlayışı arasındaki çatışma, batının Orta Çağ sonlarında en büyük açmazını teşkil ederken İslam din ile ilim arasında bir uyum sağlamış ve "her şeyin, bütünü ile Allah hazinesinin malı" olduğunu kabul etmiştir. Dinin özü organik bir bütünlük içinde ilimleri bir araya getirmektir. Kâinat "Bir" olanın kendini "Bin" sembol ile açtığı bir tasvirdir. Böylece İslam ile tabiat bilimleri ve görünen dünya, öte yandan din, ilim ve sanat arasındaki katı ayrım ortadan kalkmıştır (Yılmaz, 1998: 276-277).

Hiçbir zaman öğrenim insana kötü fikir vermez. Her fenalığı doğuran, cahilliktir bilgi ışıklarıyla aydınlanan insan, vicdanını da yüceltip safileştirmiş olur. Bu öğrenimden ortaya çıkacak duygularla insanlar hakkındaki hürmeti, sevgisi artarak kendisine de sevgi saygı duydurur. Öğrenim insanı yalnız meslek ve sanatı dâhilinde başarılı kılmaktan başka insana intizam içinde bazı yüksek hazlar sağlar. Eşyanın hakikatlerine vâkıf, yüce insanların hikmetli fikirlerine aşına kılar. Yalnız maddî hazlar

ile insana kanaat vermez, fikrî hazlarla da dimağları lezzetlendirir. İşte bu yeni gayret insanlığı hayvanlıktan uzaklaştırır (Nadir, 2005: 85).

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, İslâm bilginlerinin eğitim kurumlarında uyguladıkları öğretim usulleri ve ahlak anlayışlarına dair eserlerin incelenmesiyle İslam bilginlerini başarılı kılan eğitim faaliyetlerinin uygulanışına bakarak günümüz eğitim sistemine katkı sağlamaktır. Dünya Ortaçağ karanlığını yaşarken İslam dünyasında, ilim yolunda gidilmiş, eğitim faaliyetleri başarılı olmuştur. Dönemlerin aydınlanmasında pek çok bilgin buluşlarıyla, fikirleriyle, bıraktıkları eser ve yetiştirmiş oldukları kişilerle; müspet neticeler elde etmişlerdir. Eğitim ve öğretimde özellikle çağımız itibariyle insanları ahlaklı, bilgili, başarılı kılmak için yöntemlerin geliştirilmiş olduğu eğitim sisteminde, öğrenciler başta olmak üzere tüm insanlara fayda sağlamak, güzel olan her şeye bir adım da olsa yaklaştırabilmek bu çalışmanın amacıdır. Bu amaçlara ulaşmak için aşağıdaki şu sorulara cevap aranmıştır.

1. İslam'da ilme nasıl değer verilmiştir?
2. Eğitimci ile öğrencide aranan vasıflar ile olmaması gereken unsurlar nelerdir?
3. İslam eğitim ve öğretim metotları nelerdir?
4. İlim elde etmek isteyenleri başarılı kılacak etmenler nelerdir?

1.3.Araştırmanın Önemi

İlim insanlığa ait bir şereftir ilmin dışında hangi husus varsa bu hususlarda diğer canlılar insanlara ortaktır. Mesela cesaret, yüreklilik, kuvvet, cömertlik, şefkat ve diğer duygular insandan başka canlılarda da bulunan özelliklerdir. Bunun bir istinası varsa o da ilimdir. Cenabı Allah, Âdem'in meleklerle olan üstünlüğünü ilimle ortaya koymuş ve meleklerle Âdem'e secde etmelerini emretmiştir. İlimin şerefi de Allah katında üstünlüğün ve sonsuz mutluluğun

yegâne anahtarı olan takvaya vesile olmasından kaynaklanmaktadır (Zernuci, 2009: 18).

1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. İslam'ın ilk devirlerinden itibaren İslâm Bilginlerinin Eğitim Kurumlarında Uyguladıkları Öğretim Usulleri ve Etik anlayışlarının bulunduğu eserlerden faydalanılacaktır. Ahlâk ve ilimleriyle, eserleriyle insanlığa örnek olmuş, insanlığa hizmet etmiş kişilerin hayatlarını anlatan çalışma ve eserlerden faydalanılmasıyla sınırlıdır.

2. Eğitim-öğretiminin gerekleri ile ahlâki değerlerin benimsenmesiyle sınırlıdır.

3. Yetiştirilen bireylerle her anlamda eğitim ve öğretiminin sağlanmış olmasıyla sınırlıdır.

1.5. Sayıtlar

1.Eğitim-öğretim amaçlarının yeterliliği araştırılacaktır.

2.Eğitimde İslâm bilginlerinin eğitim-öğretim usulleri ve ahlak anlayışları ile sağladıkları başarı düzeylerinden hareketle, günümüz eğitimcilerinin başarı düzeyleri belirtilecektir.

1. 6. Tanımlar

İslamda Eğitim: Eğitim genel anlamda kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi, ya da ona bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür. Eğitim hayat boyu sürer (Akyüz, 2005: 2).

Ahlak: İslam ahlak düşüncesi Kur'an ve Sünnet'le başlar. Bu iki kaynak dini ve dünyevi hayatın genel çerçevesini çizmiş, ameli kurallarını belirlenmiştir... Kur'an-ı Kerim ihtiva ettiği diğer konular gibi ahlak konularını da herhangi bir ahlak kitabı gibi sistematik olarak ele almamakla birlikte, eksiksiz bir ahlak sistemi oluşturacak zenginlikte nazari prensipler ve ameli kurallar getirmiştir (Aydın, 1989: 1).

Öğretmen: Talim eden, öğreten, muallim, hoca (Devellioğlu, 2007: 657) anlamlarında kullanılır. Bu çalışmada bilgin, âlim, eğitimci anlamlarını da içerecek şekilde kullanılmıştır.

Öğrenci: Tahsil gören kimsedir (Doğan, 1986: 880). Talebe, mürid manalarında kullanılır.

Eğitim- Öğretim Metodları: Eğitim öğretim faaliyetleri sırasında takip edilen usullerdir. İslamda eğitim metodları Kur'an- ı Kerim ve hadis i şeriflere dayanır. Daha sonraları ise peygamber sünnetindeki haliyle sahabe ve daha sonra tabiin tarafından onlardan da İslam âlimleri bu mirası devralarak bu geçerliliğini kaybetmeyen yöntemleri kullanmışlardır.

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. İSLAM EĞİTİM VE ÖĞRETİM KURUMLARINDA İLİM

İlim öğrenmenin hükmü, konusu, İslam âlimlerinin zihinlerini hep meşgul etmiş mühim bir meseledir. İslam'da ilim amale paralel olduğundan ameli/ yapılması şart olan şeyleri bilmek farz, terki doğru olmayan şeyleri bilmek vacip, Hz.Peygamberin söyledikleri, yaptıkları ve susarak tepki vermediği şeyleri bilmek de sünnet kabul edilmiş ve malumun hükmü ne ise ilmin hükmü ona göre takdir edilmiştir (Zernuci, 2009: 23).

2.1.1. Eğitim ve Öğretim Kurumları

Dârü'l Erkâm; İslam tarihindeki ilk eğitim kurumudur. On sekiz yaşında bir genç olan Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın İslamiyet'i kabul edip evinin kapılarını İslama açmasıyla birlikte bu ev, İslam'ın ilk medresesi olarak belirlenmiş ve Hz. Muhammed tarafından özel bir takım kabiliyetler taşıyan öğrenciler seçilmiş ve eğitime başlanmıştır (Yıldırım, 2010: 65).

Bu medreseyi oluşturan talebeler farklı cinslerden ve yaş gruplarından, farklı kabile ve aşiretlerden ve tabii ki farklı ekonomik seviyelerden olmalarına rağmen aynı potaya girmiş ve elmaslaşmış insanlar olarak çıkmışlardır (Yıldırım, 2010: 96).

Suffe; Hz.Peygamberin, Medine'ye hicretini müteakip yaptırılan Mescid-i Nebevî'nin bir kısmında yerden biraz yüksekçe, üstü hurma dalları ile örtülü bir bölümdür (Bayraktar, 1984: 90). Buraya **Suffe**, burada eğitim görenlere de **Ashab-ı Suffe** deniyordu.

Bedir savaşı sonu harp esirlerinden okuma yazma bilenlerden her biri, okuma yazma bilmeyen on Müslüman'a okuma yazmayı öğretmeleri şartıyla serbest bırakılmışlardı (M. Bayraktar, 1992: 15).

2.1.1.1. Bilginlerin Evleri

Müslümanlar evleri, umumi eğitime elverişli bir yer olarak kabul etmemişlerdir. Bu, ev sâkinleri ve öğrencilerin, evin sükûnet ve ihtirama lââyık vasfı ile; ders halkaları ve onun gerektirdiği hareket ile canlılık arasında ahenk sağlayıp rahat ve huzur bulamayacakları düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Buna rağmen gene de pek çok bilginin evi, eğitim ve öğretim merkezi halinde kullanılmıştır. (Kazıcı, 1995: 31)

2.1.1.2. Camiler

İslam öğretim ve eğitim tarihinin camilerle sıkı bir ilişkisi vardır. İslamın ilk devirlerinden itibaren mescitlerde ders halkaları teşekkül etmeye başlamış ve bu, günümüze kadar devam etmiştir (Kazıcı, 1995: 20- 21).

Mescitlerde ibadetin yanı sıra toplantı, mahkeme, ziyafet ve hatta pazar işleri gibi çeşitli işler yapılıyordu ama bunların arasında ibadetten sonra en çok yapılan faaliyet, eğitim ve öğretimdi. İbadetten önce ve sonra Kur'an ve ilahiler okunur, vaaz ve hutbeler verilirdi. Camilerde dini ve ahlaki hikâyeler anlatarak kıssadan hisse çıkarılan (Kırpık,2009: 10) bir eğitim şekli uygulanırdı. Günümüzde de bazı yerlerdeki camiler birer eğitim müessesesi olarak vazife görmektedirler (Kazıcı, 1995: 59). Umumiyetle eğitim ve öğretim müesseselerinde, dini bilgiler yanında devrin diğer ilimleri de tedris edilmiştir (Baltacı, 1976: 7).

2.1.1.3.Kitapçı Dükkânları

Kitapçı, bir yandan ticari ve diğer yandan eğitimle ilgili bir aracı olarak Abbasilerin ilk devirlerinden itibaren varlığını göstermeye başlar (Hitti, 1980: 636).

İslam kültür ve medeniyeti geliştikçe, önemli merkezlerde kitapçı dükkânlarının çoğaldığı görülür. Bu dükkânların sahipleri sadece ticaret yapan ve para kazanan insanlar değil, aynı zamanda yüksek kültürlü münevverlerdi. Bunun için dükkânları, öğrenci ve bilginlerin toplandığı yerler halini almıştır (Kazıcı, 1995: 30).

Tarih boyunca kütüphaneler; sadece kitap hazinesi olarak değil, aynı zamanda çeşitli ilimlerin tahsil edildiği, araştırmaların yapıldığı, vakfedenin şartına uyularak tarikat âdâb ve erkânının icra edildiği yerler olmuşlardır (Baltacı, 2007: 118).

Kütüphanelerde okuma, istinsah etme gibi kitaplarla ilgili faaliyetlerin yanısıra müzakere ve münazara amaçlı toplantıların yapıldığı da bilinmektedir(Makdisi, 2004: 70).

2.1.1.4. Saraylar

Saraylardaki ilk eğitimle ilgili programlar zamana göre değişirdi. Değişikliğin bizzat sarayın efendisi tarafından tespit edildiği anlaşılmaktadır (Kazıcı, 1995: 29).

Osmanlı Devletinde ramazan ayının ilk günü başlamak ve umumiyetle sekiz derste sona ermek üzere sarayda padişah huzurunda “mukarrir” adı verilen zamanın tanınmış âlimleri tarafından huzur dersleri verilirdi (Kazıcı, 1995: 34).

2.1.1.5. Edebi Salonlar

İslam dünyasında, daha ilk halifeler devrinden itibaren bu türlü toplantılar görülmüş (Kazıcı, 1995: 32), ancak onların gelişerek İslam dünyasına yayılması, Abbasiler devrinden itibaren başlamıştır (Yurdaydın, 1971: 68) .

2.1.1.6. Tekke ve Zâviyeler

İlk dönemlerde caminin dışında belirleyici dini bir müessese yoktu. İslam toplumunun dinî merkezi cami olduğu gibi ilmî, siyasî, askerî, hukukî konuların görüşülüp tartışıldığı yerde cami idi... Zamanla ilmi faaliyetler için medrese adını alacak olan kurumlar tarih sahnesine çıktığı gibi zâhitler için tekke ve zâviye diye isimlendirilen müesseseler de kurulmaya başlanmıştır (Kara, (ty): 59).

Tekkelerde şeyhler ile müritleri arasında esası saygıya ve sohbetlere dayanan, şeyhin sohbetlerini dinlemek şeklinde gelişen bir eğitim vardı. Bu şekilde tasavvuf üzerine oldukça bilgi sahibi olan öğrenciler “halvethane” veya “çilehane” denen özel hücrelerde genelde 40 gün süren çilelere girerlerdi. Bir nevi staj mahiyetinde olan bu kendi kendine düşünme, bütün dünyadan, zaman ve mekândan soyutlanarak, kendi üzerine dönmüş düşünmeyi (teemmül, refleksiyon) gerçekleştiren ve bu arada yüzlerinde ve davranışlarında bunun etkileri gözükten dervişler başarılı bir şekilde

değerlendirilir ve isterse veya şeyhi uygun görürse, şeyhten alacağı postu başka topraklarda sererek şeyhin görüşlerini oralarda yayarlardı (Kırpık, 2009: 12- 13).

Günümüzün ifadesiyle **yaygın eğitim kurumlarından** biri olarak isimlendirebileceğimiz tekkeler; dini, psikolojik, pedagojik ve hatta tıbbi sahada hizmet verip halkı aydınlatan müesseselerdir (Kazıcı, 1995: 61).

2.1.1.7. Ahilik Teşkilatı

Ahilik, on üçüncü yüzyılda belirgin olarak ortaya çıkıp, on dokuzuncu yüzyıla kadar varlığını korumuş, sosyal ve iktisadi mahiyette bir organizasyondur (Eryiğit, 1989: 1). Ahlaklı, şuurlu, üretici ve mutlu bir orta sınıf teşkil edip bu yapıyı güçlü tutarak sınıflar arasında denge sağlamak amacını gütmüştür. Bir diğer amaç da zenginle fakir, üretici ile tüketici, emekli ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirerek ve ahlaklı bir toplum meydana getirmektir (Taner, 2009: 7).

Selçuklu Devleti devrinde gelişen Ahilik teşkilatı, Beylikler döneminde köylere kadar nüfuz etmek suretiyle, önemli bir toplumsal ve ekonomik güç haline gelmiştir (Ocak, 2002: 437). Osmanlı devletinde varlığını sürdüren Ahilik teşkilatı daima çevresel ve toplumsal karakterini muhafaza etmiş, üretici ve tüketici ilişki ve bağları en iyi biçimde düzenlemeyi kendisine amaç edinmiştir (Çağatay, 1981: 111).

Ahi olarak bilinen birisinin mutlaka bir sanatı, mesleği olmalı ya da ticaret ile uğraşması gerekiyordu (Köksal, 2007: 24). Ahi esnaf ve sanatkârlarının işletme organizasyonları küçük işletme(atölye, dükkân) şeklinde olup, imalathane aynı zamanda mal ve eşyanın sayıya arz edildiği yerdir. Üretilen mal ve eşyaların satışının dağıtım ve satış kuralları da birlikler tarafından belirlenmektedir (Eryiğit, 1989: 10)

Örgütün muallim, ahi, pir denen öğreticileri vardı. Bunlar, bazı törenlerle örgüte alınan üyelerine dinin esaslarını, okuma, yazma, insanlık terbiyesi, temizlik, örgütün düzeni ve geleneği, ilahiler, şiirler, raks, sûfi kıssaları ve sözleri, yedi kez kuşak bağlama ve açmayı öğretirlerdi (Akyüz, 2005: 48).

Muallimlerin, ocaklarda verdikleri eğitim sırasında engel olmak istedikleri kötü davranışlar şunlardır: Tükürmek, sümürmek, hırsızlık, gıybet, iftira, cimrilik, ayıp ve kusur araştırmak, şehvetle bakmak, emanete hıyanet etmek, yalan söylemek, sözünü

tutmamak, haset, kin, katı kalpli olmak, büyüklenmek, münafıklık, iftira, livata, zina, içki içmek, haram yemek...(Akyüz, 2005: 49).

2.1.1.8. Medreseler

Arapçada “derese” kökünden gelen medrese kelimesi, talebenin ders okuyup ilim öğrendiği yer manasında olmakla beraber daha ziyade sıbyan mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapılan orta ve yüksek tahsil müesseselerine delalet etmektedir (Kazıcı, 1995: 42).

İslam dünyasında medreselerin kuruluş ve ilerleyiş tarzı ile ilgili ilk oluşumlar Hz. Muhammed(s.a.v.) devri ile başlar. İslam dünyasının sınırları genişledikçe eğitim ve ilim hizmetlerini yürütmek üzere evlerden ve ibadethanelerden bağımsız olarak medreseler ortaya çıkmaya başlamıştır (Saydam,1995: 386).

Bu tür eğitim kurumlarından ilki, Abbasi halifelerinden Me'mun'un 815 yılında Bağdat'da yaptırdığı Beytü'l- Hikme'dir. Burada her türlü dinî ve dünyevî bilimler okutuluyordu; fıkıhtan felsefeye, matematikten astronomiye kadar her ders kolu vardı. Bu bilim kuruluşunun bir rasathanesi ve bir de büyük kütüphanesi vardı. Bu medresenin İslam'da bilimin gelişmesine büyük katkısı olmuş, birçok yabancı eser burada tercüme edilmiştir (M. Bayrakdar, 2000: 8).

Medreselerin en büyük ve en önemlisi Büyük Selçuklu vezirlerinden Nizâmü'l-Mülk'ün 1067'de Bağdat'da kurduğu Nizamiye Medresesidir (M. Bayrakdar, 2000: 8). Nizamiye Medreseleriyle kurulan yüksek düzeyde eğitim öğretim kurumları, sonraki yıllarda daha da genişlemiş ve Anadolu Selçuklularına, oradan da Beyliklere ve nihayet Osmanlılara miras kalmıştır (Saydam,1995: 386).

Medreselerde İslami ilimler yanında Riyaziye, Hey'et, Tıp ve Felsefe gibi akli ilimlerin okutulması, mahallin kültür durumuna ve ilim adamlarının ihtisas ve mevcudiyetine bağlı bulunuyordu (Turan, 2003: 330). Medreseler her kademedede ücretsiz eğitim yapmaktaydılar. Büyük medreselerde öğrencinin yeme, içme, yatma, giyim kuşam, öğrenim ile ilgili masrafları (Saydam, 1995: 388) parasız olup, ayrıca kendilerine harçlık (burs, maaş) verilir, yatılı eğitim yapılırdı (Gül, 1997: 13).

Vakıf mektepleri ise muhtelif devirlerde hükümdarlar, vezirler, hayır sahibi zenginlerin yardım ve delaletleriyle kurulmuş müesseselerdir (Öymen, 1969: 12).

Genellikle Anadolu medreseleri birer vakıf müessesesi olarak kurulmuştur. Devlet ileri gelenleri veya zengin işadamları, sultan veya hatunlar medrese kurarak çeşitli idari ve hukuki hükümlerin yer aldığı bir vakfiye ile de işletilmelerini sağladılar. Anadolu medreseleri ile ilgili bu kabil vakfiyelerden, giderlerin yanında gelir kaynakları da açıkça belirtilmiştir (Gül, 1997: 13).

Medrese tahsilini bitirenlere hocaları tarafından verilen icazetnamede(diploma), okunan dersi veya kitabı başlangıçtan o güne kadar kimler okutmuşsa bu kişilerin isimleri sırayla yazılırdı. Dolayısıyla icazetname aynı zamanda bir silsilename idi (Bayraktar, 1984: 262). Bir hocayı yüz yüze dinlemek ve ondan kişisel olarak bir icazet almak, İslami eğitim geleneğinin korunmasında ve sürdürülmesinde çok önemli bir yeri olan bilgi iletme zincirini canlı tutmuştur (Nasr, 1991: 73).

2.1.1.9. Rasathaneler

Bilim tarihinde rasathanelerin ortaya çıkışı İslam ile olmuştur. Rasathaneler sadece gözlem yapılan yerler değil, aynı zamanda teorik ve pratik olarak astronomi eğitimi yapılan yerler idi. İlk rasathane, Abbasi halifelerinden Me'mun tarafından Bağdat'ta kurulan Şemmasiye'dir (M. Bayrakdar, 2000: 10).

XV. yüzyılın ve diğer yüzyılların en meşhur rasathanesi Semerkant'ta Uluğ Bey'in kurduğu rasathanedir. En güzel âletlerle donatılan bu rasathane, daha sonra İstanbul'da kurulacak bir rasathaneye, oradan da Avrupa ülkelerine örnek teşkil etmiştir. İlk idarecesi ve astronomisti Uluğ Bey idi. Kadızâde- i Rumî, Ali Kuşçu, Gıyâseddin el- Kâşanî ise onun talebeleri ve bilim arkadaşları idi (M. Bayrakdar, 2000: 11).

2.1.2. Dinî İlimler Ve Gayr-i Dinî İlimler

İlmi ve ilmin öğretimini Allah da, Peygamber de övmüştür. Peygamber muallimdir ve kitabı, hikmeti öğretip, ilimle nefisleri arındırmıştır. "Allah'ı en iyi âlim

bilir”, “Allah’tan en fazla âlimler korkar”(Saçaklızade, 2009: 32). İlimler derecelerine göre, ya kişiyi Allah’a ulaştırır veya ulaştırmaya bir nevi yardımcı olur. **Maksud’a** yakınlık ve uzaklığı bakımından ilimlerin muayyen dereceleri vardır(Gazali, 1974: 132). Dinden kaynağını alan ilimlere naklî ilimler, dinle alakaları ikinci derecede olan ilimlere aklî ilimler denir (Ülken, 1995: 23).

Talebe öğülen ilimlerin hiçbir fennini ve nev’ini terk etmemelidir. Hiç olmazsa gaye ve maksatlarını anlayacak kadar onlara bakmalı ve sonra imkân bulduğu takdirde onlardaki bilgilerini genişletmelidir çünkü ilimler birbirine bağlı ve yardımcıdır (Gazali, 1993: 132)

2.1.2.1. Kur’an İlmî

Kur’an “‘Mushafın iki kapağı arasında yazılı olan ve ümmeti teşkil eden fertler arasında mütevatir bulunan Hz. Peygamber’e indirilmiş Allah kelmamıdır.’”(İbn Haldun, 1991: 1023).

Kur’an-ı Kerimde ise Kur’an için:

“(Kur’an) Rahmân ve Rahîm olan Allah katından indirilmiştir. (Bu,) bilen bir kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır.” (Türk Diyanet Vakfı, Kur’an- ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Fussilet/2-3-4:), “Biz, Kur’an’ı sana, güçlük çekesin diye değil, ancak Allah’tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik. (Kur’an) yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey indirilmiştir.” (Türkiye Diyanet Vakfı, Kur’an- ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Tâ-Hâ /2-3-4,) diye ifade edilen kitaptır.

2.1.2.2. Hadis İlmî

Hadis, Peygamberden nakledilen söz ve fiillerdir. Sözün özelliği, Peygamberin o sözü söylemesi ve sahabenin de onu işiterek Peygamberden nakletmesidir. Fiilin özelliği ise, Peygamberin bir işi yapması ve sahabeden bazısının da o işi görerek insanlara anlatmaları ve haber vermeleridir (Hanefi, 1994: 33).

2.1.2.3. Fıkıh İlmî

Fıkıh'ın sözlük anlamı; anlamak, kavramak, bilmek demektir (Keskinoglu,1999: 15). Terim olarak fıkıh hicri ilk asırlarda zihni çaba ile elde edilen dini bilgilerin tamamını ifade etmiştir. İman ve itikat konularının ayrı bir ilim dalı olarak teşekkül etmesine paralel olarak, ileriki dönemlerde İslam'ın fert ve toplum hayatının değişik yönleriyle ilgili şer'î ameli hükümlerini bilmenin ve bu konuyu inceleyen ilim dalının özel adı olmuştur (TDV. İlmihal, 2008: 31).

İslam hukukunun ilk kaynakları, kitap ve sünnettir. Bir başka tabirle Kur'an ile hadistir. Zamanla diğer ilimler gibi fıkıh da müstakilleşti ve fakihler sosyal hayatın her türlü münasebetini düzenleyici kitap ile sünnetten her türlü mana çıkarmak suretiyle fetvalar vermeye başladılar (Kazıcı ve Şeker, 1981: 122). Ferdî deliller arasında örf ve adeta de yer verilmiştir. Bu suretle milletlerin hayatına kolayca intibak edilmiştir. Fakat dini görüşler daima üstün gelmiştir (Keskinoglu, 1999: 17).

2.1.2.4. Kelam İlmî

Taklitten kurtulup kesin bilgiye varmaktır. Doğru yolu gösterenlerin rehber olmasıdır. Dini kaideleri muhafaza etmektir. İlmîni, dini ilimler üzerine kurmaktır. Niyetini ve itikadını sağlam tutmaktır. Zira amelin kabulü ilim ile olur (Bican, (ty): 704).

2.1.2.5. Tasavvuf İlmî

İslamdaki manevi hayatın ve ahlaki değerlerin ismidir. Sahabe ve tabiîn zamanında İslami ilimler tedvin edilmiş ve müstakil bir hale getirilmiş değildi (Uludağ, 1994: 123). İslam'ın ilk dönemlerinde tasavvuf terimi bulunmamakla birlikte bizzat Hz. Peygamber ölçülü bir zühd hayatı yaşamış, çevresindekileri de bu hayata özendirmiştir (Aydın, 1989: 6). İnsanın eğitilebilmesi için nefsindeki özelliklerin anlaşılması zaruridir (Bayraklı, 1983: 104).

Bu ilim İslamda sonradan ortaya çıkan şer'î ilimlerdenidir. Aslı şudur: Sufiler taifesince tutulan yol, bir hidayet ve hak tarik olmak üzere, öteden beri ümmetin selefi ve büyükleri olan sahabe, tabiîn bunlardan sonra gelenler tarafından takip edilmiştir.

İbadet üzerinde önemle durmak, tamamıyla Allah Teâlâ'ya yönelmek, dünyanın alâyişinden ve ziynetinden yüz çevirmek, halk çoğunluğunun yöneldiği lezzet, mal ve mevki hususunda zahid olmak, halktan ayrılarak ibadet için halvete çekilmek bu yolun esasını teşkil etmekte idi (İbn Haldun,1991: 1113).

İnsanın iç dünyasında, manevi yönden kendini geliştirmesiyle ilgili olarak Kur'an'ı Kerim'de, Hz. Peygamber'in hayatında ve sahih hadislerde mevcut olan bilgiler ve yönlendirmeler, ilk dönemlerden itibaren Müslümanların dini daha iyi anlama, yaşama talep ve gayretlerini itikat ve fıkıh cephesinden ayrı olarak tasavvuf adı altında özetlenebilecek üçüncü bir cephe ve zenginlik kazandırmıştır. Tasavvuf kalp temizliğini, güzel ahlakı ve ruh olgunluğunu konu alır (TDV, İlmihal, 2008: 48).

Alaüddin Fenarî, kadı askerlikten azl olunca, Hacı Abdullah'ın yanına gidip, Tasavvuf yoluna girmek istemiş, Hacı Abdullah: ‘‘Bütün bağ ve engelleri kesip, bu yolda ilerleyenin nihayete kavuşacağını, itidal üzere ilerlemenin lüzumlu olduğunu söylemiştir. Talebenin, kendisine rehber olan hocasının keramet ve vilayetine bakmasından ziyade, hocasının, hak yola götürücü ve Hakka kavuşturucu sağlam itikad üzere yürütücü olup olmadığına bakmalıdır. Hz. Peygamber, bir şeye bakmak istediği zaman, o tarafa sadece boynunu çevirerek değil, bütün bedeni ile dönüp bakardı. Peygamberin, bu hareketinde bir işaret vardır. Yine tasavvufda ilerlemek için, rehber olan âlimin emrine uymanın, riyazetten daha önemli ve faydalı olduğunu bildirmiştir (İslam Âlimleri Ansiklopedisi, (ty): 38).

Yunus Emre'nin tasavvufî ahlak anlayışında, her şeyden önce Kur'an, hadis, şer'î esaslara en küçük ayrıntısına kadar uymaya çağırır. İslam'ın sabır, kanaat, cömertlik vb. gibi temel ahlaki esaslara ilave olarak hakiki bir mürşide bağlanmayı tavsiye eden Yunus Emre'ye göre dervişlik; hırka, tac ve mürid ile olmaz. Vahdet sırrına ikilikten geçerek erişilebilir (Bardakçı, 2002: 453).

2.1.2.6. Akfî İlimler

Felsefe, Mantık, Münazara, Tıp İlimleri olarak ifade edilir.

Varlığı gerçekte olduğu gibi keşfetmeye çalışan ilim dalı felsefe ilmidir. Mantık ilmi sayesinde ise doğru, hatasız sonuçlar elde edilebilir ve tutarlı bilgiler üretilebilir. En

önemli olan doğru düşünme mantık sayesinde elde edilebilir. Doğru düşüncenin hareket noktası, müstakim güzergâhı ve hakikate varış noktası mantık tarafından belli edilir (Aruç, 2004: 135). Münazara ilmi; fikrin arz ve reddi itibarıyla geçerli bahisler ile geçersiz bahisleri birbirinden ayıran kuralları inceleyen ilimdir (Zernuci, 2009: 31).

Tıp ilmi ise; hastalıkların önlenmesi, tedavisi için yapılan çalışmaları içerir. Tıp ve tıbbî bilimler, İslâm'da en çok rağbet gören ve en çok gelişen bilimlerdenidir. Müslüman bilimcilerin çoğu aynı zamanda büyük tabiplerdirler (M. Bayrakdar, 2000: 215). Bu konuda İslam dünyasında ve Batı da hâlen daha önemini koruyan âlim İbn Sina'dır. İbn Sina'nın bu alandaki eseri, el-Kanun fi't- Tıb'dır (Kahya ve Topdemir, 2002: 604).

2.1.2.7. Riyazî İlimler

Hesap, Hendese, Hey'et, Müzik ilimlerinden oluşmaktadır.

Hesap ilmi; belli kurallar sayesinde bilinmeyen sayıların elde edilmesinden bahseden ilim dalıdır. Kendisi ile miktar ve ölçülerin durumları, bir miktarın öbürüne oranı, özellikleri ve şekilleri bilinen ilim ise **Hendesedir** (Zernuci, 2009: 32). **Heyet** ise bugünkü astronomi ilmidir.

Müzik ise; sesleri kulağa hoş gelecek şekilde terkip etmektir (S. Uludağ, 2004: 12-13). Müzik disiplininin en yüce gayesi bireylere; ahlaki değerleri kazandırmaktır. Çünkü onlar müzik sayesinde faziletin yüksek derecesine ulaşıp, nefislerini kontrol etmeyi, kahramanlık ve sevgiyi öğrenirler. Güzel ve iyi her şeye yönelir ve kötü olan her şeyden uzaklaşırlar (Aruç, 2004: 140-141).

2.1.2.8. Edebi İlimler

Sarf ilmi, Nahiv ilmi, Belagat ilmi, Aruz, Tarih ilmi olarak bölümlere ayrılan ilimlerdir.

Sarf ilmi(şekil bilgisi, morfoloji); İstenilen mânâyı elde etmek için kelimenin aldığı şekillerden bahseden bilgi dalıdır. Sarf ilmi kelimenin isim ve fiil çeşitleriyle meşgul olur. Bir kelimenin bir şekilden diğer şekle konmasına "tasrif"(çekim) denir (Çörtü, 2010: 41).

Nahiv(söz dizimi, sentaks); kelimenin cümle içindeki durumu ve durumuna göre i'rab'ını inceleyen bilim dalıdır (Çörtü, 2010: 41).

Belâgat, bir düşüncenin ve duygunun yerinde ve zamanında manası en açık şekilde akıcı bir dille ifade edilmesidir. Kelimenin temel anlamı ulaşmak, bir şeyin son noktasına erişmektir (Saraç, 2001: 33). Belâgat üçe ayrılır:

Meâni; Muhtelif cümle şekillerinden ve bunların kullanışlarından bahseder.

Beyân; İfâdenin benzemesinden ve mecazların çeşitli nevilerinden bahseder (Çörtü, 2010: 42).

Bedî'; Sözü anlam sanatlarıyla süsleyerek güzelleştirmeyi konu edinir (Uslu, 2007: 46).

Tarih ilmi; Toplumlari, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantıların, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyetleri, kendi iç sorunlarını inceleyen bilimdir (Türk Dil Kurumu: Türkçe Sözlük, 2009: 1907).

III. BÖLÜM

ÖĞRENME –ÖĞRETME SÜRECİNDE EĞİTİMCİ-ÖĞRENCİ İLİŞKİSİ

3.1. İslam Bilginlerine göre öğretmende bulunması gereken vasıflar

Gazali'ye göre; öğretmen, beşerin kalpleri, ruhları üzerinde tasarrufta bulunan kişidir. Yeryüzünün en şerefli varlığı insan cinsidir. İnsanın en değerli varlığıda onun kalbidir. Öğretmen, işte böylesine değerli olan insan kalbini mükemmelleştirmek, arıtmak ve Allaha yakınlaşmaya sevk etmekle meşgul olan kişidir (Çağrı, 1982: 162).

İster bedende bulunsun, ister fikir, hesap vesaire çeşidinden olmak üzere beyinde bulunsun, tüm melekeler cismanidir. Cismani olan şeylerin tümü, hissi şeylerdir. Onun içinde talime muhtaçtır. Bundan dolayı her ilmin veya sanatın taliminde, o ilmin meşhur muallimlerine varan bir talim senedine sahip olmak, her bölge halkı ve her nesil arasında muteber olan bir husus olmuştur (İbn Haldun, 1991: 1012).

3.1.1. Öğretmenin dindar ve ahlaklı olması

Eğitimcinin samimi olması gerekir. O, terbiyevi faaliyetlerinde ilmi çalışma ve araştırmalarında sadece Allah rızası, gerçeğe ulaşma ve bunu öğrencilerin akıl ve kalplerine yerleştirmeyi gaye edinmelidir (Bayraktar, 1984: 238). Samimiyet ile yoğrulan hoca-talebe ilişkilerinde başarının daha fazla ortaya çıkması pek tabiidir. Çünkü yüreklerden çıkan her şey muhatapın yüreğine sirayet eder. Eğer samimiyet varsa bu kesinlikle muhatapta olumlu bir tesir oluşturur (Yıldırım, 2010: 189).

Âlim olan bilerek hata yapmaz. Hele hatalı davranışta asla ısrar etmez. Çünkü gerçek ilim, insanı hatadan ve günahattan sakındıran ilimdir. Gerçek âlim dünyayı ahirete, kötüyü iyiye tercih etmez. Yine gerçek ve Allah rızası için elde edilen ilim, sahibinde Allah korkusu uyandırır ve bu korkuyu artırır. Korku ise kendisi ile kötülük arasında girer ve kötülüğe mani olur (Bayraktar, 1984: 143- 144).

Hz. Ömer; “ Bir âlimin dünyaya düşkün olduğunu görürseniz onun dindarlığına güvenmeyin. Zira düşkün olan kimse düşkün olduğu şeye kendini kaptırır”(Zernuci, 2009: 42) der. Bu özellikle hocalarda dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Edep ve terbiyenin en önemli görüntüsü nezaket ve iyi kalpliliktir. Nezaket, herkese karşı güler yüzlü olmak, başkalarını rahatsız edecek hal ve hareketlerden kaçınmaktır. Nezaketli insan, sözleriyle ve hareketleriyle kimseyi incitmez (Pazarlı, (ty): 271).

3.1.2. Adaletli olması

Haklıyı haksızdan ayırmaya, haklıya hakkını; haksıza, hak ettiği cezayı ne eksik ne fazla hak ettiği kadar vermeye, adalet denir (Demir, 1959: 41). Aruç’ a göre ise (2004: 104) Adalet, bütün insanî güçlerin bizzat kendilerinde hem de aralarındaki sağlıklı uyum ve düzenin ifadesi olarak her gücün kendi işini tabiatına uygun bir şekilde yerine getirmesidir. Haksızlıklar karşısında ses çıkarmamak zulme tepki göstermemek hoşgörü değil, zillettir ve aşağılılıktır (Sevgi, 2002: 440).

Sürekli üzerinde durulan bir husus talebelere hocanın eşit ve müsavî davranmasıdır. Yani öğretim sırasında çocuğun ailesinin mensup olduğu içtimai ve iktisadi sınıf nazara alınarak ilgide eksik ve fazlalığa yer verilmemelidir (Canan, 1977: 411). Öğretmen, özellikle, yaş, fazilet, tahsil ve dini yönden eşit oldukları halde sevgi ve önem verme hususunda birinin diğerine üstün olduğunu öğrencilere hissettirmemelidir (Bayraktar, 1984: 158).

3.1.3. Akıllı olması

İnsan, hayvanlar cinsindedir. Allah Teâlâ onu, hayvanlardan, kendisine verdiği fikirle ayırt etmiştir. İnsan, fikir sayesinde fiillerini muntazam bir şekilde vücuda getirmektedir (İbn Haldun, 1991: 1010).

Öğretmen akıllı ve zeki olmanın yanında uyanık olup, güçlü bir karar verme, işitme, görme ve süratli intikal gibi yeteneklere de sahip olmalıdır. O, öğrencileri yetiştirdiğine göre onlardan gelen tüm davranışları anında tespit ve teşhis ederek tedavi etmeye çalışmalıdır (Bayraktar, 1984: 140).

İnsana has olan mükemmellik ikiye ayrılır. Çünkü onun iki gücü vardır, bunlardan birisi bilme, diğeri yapma gücüdür. Bu yüzdendir ki o, bu iki gücünden birisi ile bilgi ve marifetlere yönelir. Ötekisi ile de, işleri bir düzen ve sıraya koyar (İbn Miskeveyh, 1983: 43).

Akıllı insan, kendisini insan yapan düşünen nefsinde faziletini arar. Özellikle bu nefiste bulunan eksiklikler üzerinde durur ve gücü yettiği kadar nefsini olgunlaştırmaya çalışır (İbn Miskeveyh, 1983: 51).

Kötü denen şey, nefsin akıl alanına girmesiyle ortaya çıkmaktadır. Nefsin, akıl alanını işgal etmesiyle, oradan emir vermesi ve insanın davranışlarını yönlendirmesiyle insan kötüye yönelmekte ve onu işlemektedir. O zaman insanda nefsin istekleri aklın istekleriymiş gibi bir his uyandırır. Akıl ile nefis arasındaki mücadele büyük bir cihat olduğuna göre, insan asla nefse akıl âlemini fethetme fırsatını vermemelidir (Tümsek, 2004: 173).

3.1.4.Şefkat ve merhametli olması

İnsanı geliştirmek, onarmak ve iyileştirmek konusunda af kadar güçlü ve etkili bir müessese düşünmek hayaldir. Hatayı ceza ile ortadan kaldırmak hemen hemen mümkün değildir. O zaman eğitim sahasından çıkılmış, hukuk alanına girilmiş olacağından eğitim değil hukuk yapılmış olacaktır. Eğitim ıslah eder, eğitimin ıslah edemediğini hukuk ele alır ve cezalandırır. Öyleyse eğitimcin mahkemesi, hapisanesi ve savcılığı onun affediliciğidir. O, hataları afla temizler. O, hata yapanların kaçtığı bir makam değil, aksine ümit bağladığı bir kapıdır (Usta, 1995: 66).

“Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrum ise, hayırdan mahrum olur” (Müslim, 1979: 545). Kuluna yumuşak davranan Yüce Allah, insana nasıl yumuşak olacağını bizzat tatbikatla öğretmektedir. İnsan kalbinin yumuşak olması ve o nedenle insanlara karşı yumuşak, nazik ve kibar davranılması ilahî bir lütuftur (Usta, 1995: 60).

Nitekim “Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et...” (TDV Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Âl-i İmrân: 70) ayeti, kabalıktan sakınılmasına dikkat çekmektedir. Âlimler insanlara karşı şefkatli olduğu gibi kendilerinden eğitim alan talebelere karşı da

son derece şefkatli olmalı ve onlara ağır cezalar vermemelidir (Zernuci, 2009: 131). Öğrencisine müşfik olmanın yanısıra, onu çocuğu yerine koymalıdır (Çağrı, 1982: 162). Yüzünü ekşitmeyen, tatlı ve yumuşak davranmayı prensip edinen eğitimci, çok daha etkileyici olacak, verimli neticeler alacak, öğrenciler tarafından seviyecek ve toplayıcı olacaktır. Asık suratlı ve katı kalpli olanlar daima itici ve dağıtıcı olacaklardır (Usta, 1995: 61).

3.1.5.Mesleğini sevmesi

Öğretmen, eğitimci olduğuna bakarak ilim tahsil etmekten geri durmamalıdır. Dünyalık çıkar elde etmek için mesleğinin imkânlarını kötüye kullanmamalı, Peygamber varisi olduğunu unutup şerefini ayaklar altına alacak durumlardan sakınmalıdır. Şüphesiz çeşidi ne olursa olsun, çıkar, riya, hilekârlık söz konusu ise orada sevgiden bahsedilemez. Öğretmenlik yapan kişinin de meslek hayatında kötü vasıflardan uzaklaşarak, kendisini iyi meziyetlere yöneltmesi zaruridir.

Öğretmenin, dünyalık da pek gözü olmamalıdır. Meslek sevgisinin bir tezahürü olarak okulu, öğrenciyi sevmeli, intibaksızlık olmamalıdır. Mesleği sevmek, yapılan işi sevmek demektir. Eğitimci sadece ve birinci derecede öğrencileri ve mesleğiyle meşgul olmalıdır (Bayraktar, 1984: 138).

3.1.6.Sabırlı olması

Sabır, bir insanın hayatın zorlukları, beklenmedik engelleri karşısında sarsılmadan, ümitsizliğe düşmeden dayanması ve kırılmadan, gerilemeden direnmesidir (Pazarlı, (ty): 260). Sabır insanın saadet sırrıdır (Eraydın, 2004: 165).

Öğretmenin sabrı o kadar derin, zengin ve güçlü olmalıdır ki, öğrencilerinin yanlış davranışlarına dayanabilsin, onların üzerine hırsla gitmesin. Bu yanlış davranışların, onun nezaketini, toleransını ve bağışlayıcılığını engellemesi ancak sabırla giderilebilir. Sabır bir öğretmenin, öğrencisine karşı bütün iyi tavır ve tutumlarını besleyen, yıkılmalarını önleyen ve yaşatan bir güçtür (Usta, 1995: 64-65).

Mlle Maucourant'a göre Sabrın bütün şekilleri muteber değildir. Aslında duygusuzluk ifade eden, ağırkanlı ilgisiz ve tembelce sabırlar vardır (Savard, 1969: 51) ki bu tarz sabır olumlu sonuçları olmayan bir sabır şeklidir.

3.1.7.Rehber olması

Hatada ısrar, bilgisizlik alametidir ve kalbi karartır. Öğrencilerine sağlam davranışlar kazandırmak isteyen bir öğretmen önce kendini tanımalıdır (Bayraktar, 1984: 147).

Eğitimci öğrencisinin değersiz olan her şeyini değere çeviren, onu tatlılaştıran, incileştiren, görüş kazandıran bir faaliyet içinde olmalıdır. O zaman, öğrenciyi halkın kabullenebileceği, halka bir şeyler verebilecek bir seviyeye getirmiş olacaktır. Eğitimcisinde gereği şekilde tatlılık olmayan, boncuğunu inciye çeviremeyen, basiret kazanamayan öğrenci bir değer kazanamamış demektir (Usta, 1995: 67).

Öğretmenin arzu ve gayreti, öğrencilerinin kısa sürede cehaletten kurtulup, bilgili olması yönünde olmalıdır. Ona yakışanda budur. Öğrenciyi alıp, aldığı seviyenin üzerine çıkarmak, onu en iyi şekilde vatana millete hayırlı olması için yetiştirmek en yüce gayesi olmalıdır (Bayraktar, 1984: 236).

Eğiticiden uzak kalan, ya da eğiticinin yüz çevirdiği insanların kalplerine giden anlayış kanallarından sular akmaz. Tıpkı sabah güneşi doğmadan zerreleri fark etmememiz gibi. Eğitimci, öğrencilerin kalplerine giden anlayış kanallarını, arklarını açar ve su ile yani nurla onları temizler. Bu kanalların suyu, bilgi ve iman nurudur. Eğitimci bir sabah güneşi gibi, öğrencilerine çevrelerinde dolaşan mikropları, zararlı canlıları fark ettirir, onları görmelerini sağlar (Usta, 1995: 51).

Kişi kendi gücüyle uzun vadeli düşünmeyi ve uzun mesafeleri görmeyi gerçekleştiremez. Ona bir ibret gözü gereklidir. İnsanlar daima basit, geçici ve değersiz şeyler peşinde koşmaya temayül gösretirler, onları esirgeyici biri gereklidir. Yolu bulamayanları, ab-ı hayata götürecek bir Hızır, yani bir eğitici gerekir. Bazen toplum nurdan uzak kalır, onlara aydınlatıcı bir eğitimci gerekli olur (Usta, 1995: 52).

Bir çocuğu tanımak, onun sadece adını soyadını, sa rengini ve beden yapısını bilmek demek değildir, bir öğretmen talebesini manevi özellikleri, yetenekleri ve davranışları yönüyle de tanınalıdır (Bayraktar, 1984: 238).

3.1.8. Mütevazı olması

Öğretmen alçak gönüllü olmalı, kibirli davranmaktan kaçınmalıdır. Öğretmenin kibirsiz olması öğrencilerinin onunla daha rahat iletişime geçmesine sebep olur. Böylece daha sağlıklı bir eğitim gerçekleştirilmiş olur.

İnsanlar, başkaları kendisini, överlerse hiç önem vermemelidir. Fakat yeriyorlarsa buna çokça dikkat edip, hangi davranışını yeriyorlarsa o durumdan vazgeçmeye çalışmalıdır (Şekerci, (ty): 9).

3.2. İslam Eğitiminde Öğrencide Bulunması ve Bulunmaması Gereken Unsurlar

3.2.1. Bulunması Gereken Özellikler

3.2.1.1.Dindarlık ve Güzel Ahlak

Çocuk terbiyesi ve eğitimi İslam inancından uzak kaldığı, dini yönlendirmeden tecrit edildiği, Allah(c.c) ile bağlantı kurmaktan korktuğu zaman, artık çocuk hiç şüphe yok ki dini sınırları aşır kötülükler, boşluk ve çözüntü içinde oynar. Sapıklık ve açıktan inkâr üzere gelişip gider; nefsinin hevesine tabi kılar, nefsin gayri meşru isteklerinin ve buyruklarının peşine takılıp gider, şeytanın vesvesesine kurban olur, böylece bozulan karakterine heveslerine uygun bir yol tutar (Ulvan, 1981: 194).

Dinenc'e göre; herhangi bir yerde dinsiz, ahlakın oluşması mümkün değildir; ahlaksız da herhangi bir yer de kanunun vücut bulması düşünülemez. Din, korunmuş bir mastardır ki, güzel ahlak kötü ahlaktan onunla ayırt edilir. Din, insana temayül ettiği ve işlediği her konuda en yüce örnekleri vermeye sevk eder ve böylesine yüce bir ilgi sağlar. Din bencilliğe sınır çeker, tabiatındaki azgınlığı durdurur, kötü adetlerin saltanatını temelinden yıkar, sonra bu adetlere baş eğdirip insanı asıl amacına ve örnek alınacak noktaya doğru çeker. Dini kişinin kalbini terbiye edip onu ahlakın üst düzeyine yükseltir (Ulvan, 1981: 196- 197).

Süfyan-ı Sevrî bu konuda; “ Biz ilmi Allahın dışında başka şeyler için öğrendik; ancak ilim Allahtan başkası için olmaktan yüz çevirdi” (Zernuci, 2009: 29) der.

“Çok çirkin laf, hangi kişi de olduysa mutlaka onu lekeleyip çirkinleştirdi. Hayâda hangi kişide olduysa mutlaka onu süsledi”(İbn-i Mace, Tasnif no: 4185). Hayâ, insanı kötülüklerden koruyan, uzaklaştıran değerli bir korunma vasıtasıdır. İnsanın yaratılışına bağlı tabî bir ahlak ve fazilet duygusudur. İnsanı hayvandan üstün yapan tanrısal bir niteliktir. Hayvanda utanma duygusu yoktur. Utanma duygusunu kaybeden bir kimsede hayvan gibi birçok ahlaki meziyetlerini kaybetmiştir. Bunun içindir ki utanmaz insan, insanlıkla ilişkisini kesmiş olan zavallı bir yaratıktır (Pazarlı, (ty): 273). Hayâ üç kısımdır: birincisi; insanın kendi ayıp ve kusurundan utanmasıdır. İkincisi; keremden hayâdır... Üçüncü kısım hayâyı edeptir (Ayni, 1993: 194-195).

Doğruluğun mahalli dil, kalp ve fiillerdir. Bunların hepsi doğruluğa muhtaçtır. İnsanın, diliyle doğru olanı söylemesi, kalbinden geçenlerin doğru düşünceler olması, fiil ve hareketlerinde istikametten şaşmaması, onu dünya ve ahiret saadetine ulaştırır (Eraydın, 2004: 161). Doğruluk; sözde, düşüncede ve davranışta gerçekleşir. Müminler, doğruluk ve dürüstlükten asla taviz vermezler (Şark, 2010: 111).

Güzel ahlak imanın diğer adıdır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde birr, maruf, hayr ve benzeri kavramlarla ifade edilen bütün güzel sıfatların hepsini müminin taşıması beklenir. Ve bunlar güzel ahlaktır. “Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın.” Hadisine uyararak Müslüman ferd ahlakını güzelleştirmekle mükelleftir (Camcı, 2005, 79).

3.2.1.2. Tefekkür

İslamın temel ibadetlerinin dışında kalan ve onları destekleyen nafîle ibadetlerden biride tefekkürdür. O, her ibadete karışması ve her birinde bulunması gereken ve ibadetlere ruh ve mana veren iki önemli batını unsurdan biridir. Diğeri ise duygudur. Tefekkür, her ibadetin vazgeçilmez bir unsuru olduğu gibi aynı zamanda kendisi bizzat bir ibadet olarak nitelendirilebilir (Certel,1993: 246).

İslam dini de tefekkürü bir nevi ibadet ve zikir saymış, dini düşüncüyü teşvik ederek dini yaşayışın düşünce yönüne hususi bir önem vermiştir (Certel, 1993: 247).

3.2.1.3. Sabır

“Allahın sabredenlerle beraber olduğuna” inanan bir mümin, her türlü felaket ve musibet karşısında, sarsılmaz bir kaya gibi dikilir. Onun içindir ki islamda sabır ve sebat üstün bir fazilet, ahlaki bir olgunluk sayılmış ve övülmüştür. Sabır ve sebat olmayan yerde küçüklük ve rezaletler başlar (Pazarlı, (ty): 262). Sabrın bir diğer manası da kötülük eden, zorluk çıkaranlara karşı fenalık etmeyi düşünmeyerek onların kusurlarını affetmek, yani tahammül hususunda ahlaki cesaret göstermektir (Bayraktar, 1984: 153).

Talebe ilim yolculuğunun zahmetsiz olmayacağını bilmelidir. Zira ilim tahsili çok büyük bir iş olup, âlimlerin çoğuna göre cihattan daha faziletlidir. Mükâfat, çekilen zahmete eşit miktardadır. İlim tahsili için zahmete katlanıp sabreden kimse sonunda ilmin lezzetinin dünya lezzetlerinden çok daha fazla olduğunu anlar (Zernuci, 2009: 117).

Sabır dört kısımdır: tâate sabır, günahları terke sabır, dünyanın fazlalığına sabır, bela ve musibetlere sabır. Sabrın acılığına katlanana çok faydalar hâsıl olur. Bunlar; taat, menzillerine kavuşmak, istikamet ve çok sevap bulmaktır (İbrahim Hakkı, 1974: 575).

Sabırda olan iki cihan hazinesine sahip olur. O hazinelerin bazısı necat(kurtuluş) ve rızka, muratlara nail olmak ve düşmana karşı zafer bulmaktır. Gönüllerde vakarla yer etmek de kendine süsdür. Allah katında derecesi yüksek olmak, keramete kavuşmak, hesapsız bir karşılıktır. Demek ki dünya ve ahiret iyiliği sabırdadır. (İbrahim Hakkı, 1974: 574)

Talebenin ayrıca nefsinin ve hevasının isteklerine karşıda sabırlı olması ve tok gözlü bulunması gerekir (Zernuci, 2009: 57). Aklın ve dinin emrettiği bir konu üzerinde kendini zorlamak ve dayanmak gerekir. Önce İslam dininin ve ahlakının emirlerini yapmak için nefsini zorlamak ve yenmek lazımdır. Uykunun en tatlı olduğu bir zamanda sabah namazına kalkmak, sıcak bir günde oruç tutmak elbette zordur ve nefsin arzularını susturmak, onların zorlanmalarına dayanmakla gerçekleşir. (Pazarlı, (ty): 261).

Hızır (a.s.) kışasında sabrın önemi çok iyi ifade edilir. Hz. Musa bildiklerini kendisine öğretmesi koşuluyla; Hızır (a.s.) tabi olmuş, lakin manasını bilmediği geminin delinmesi, çocuğun ölmesi ve duvarın yapılması olayların da sabredememiştir. Olayların arka planında olanları görmeden yorum yapmıştır. Bunların sonucunda Hızır şöyle açıklamıştır:

Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. (Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı. Erkek çocuğa gelince, onun ana- babası, mümin kimselerdi. Bunun için(çocuğun) onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk. (Devam etti): Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.

Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur”(TDV Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Kehf / 65-82).

3.2.1.4. Şükür

Hazreti Ali (r.a.) derki, “insandan şükür kesilmedikçe, Allahtan nimetin artışı kesilmez.”Kimilerinin kazanımları ve yükselişleri durur; çünkü şükürü unuturlar. Kimileride tepe taklak devrilir; çünkü nankörlük tuzağına düşerler; “kendi ilmimle ve kudretimle ben başardım.” derler (Bozdağ, 2007: 169). Bireyler “imtihan olmadan bırakılmayacakları” için bunun bilincinde olarak yaşamalıdır.

3.2.1.5. Kanaat

Elde olanla yetinmek, sabredip razı olmaktır. Bir başka ifade ile, çalışıp çabalayarak bütün gayretini sarf ettikten sonra, ele geçene razı olmaktır. Allah(c.c.) herkesin rızkını bir sebebe bağlayarak taksim etmiştir... çoğa sevinip aza üzölmek kanaat değildir (Yılmaz, 2004: 183).

Kanaat insanın şerefini yükseltir; hırs ise insanı meşakkate sokar ve haysiyetini zedeler. Şu halde şeref ve hürriyet kanaatedir (Çağrı, 1982: 201).

3.2.1.6. Tevazu

Kişilerin gerek okul içi ve gerek okul dışında bütün hareketlerinde tevazu görülmelidir. Zahirde büyük, gerçekte küçük, görünüşte bilir ve öğretir, gerçekte bilmez ve öğrenir olmalıdır. İlim sınırsız, kişilerin bilgisi de sınırlı olduğundan ona düşen görev, haddini bilmek, ilim yönünden de mütevazı olup bilgisini genişletmeye çalışmaktır (Bayraktar, 1984: 151).

Tevazu, Allah'ın büyüklüğünü, kendi küçüklüğünü anlamak ve buna göre davranmaktır. Başkalarını küçümsemeden kendisinin bir kul olduğunun bilincinde olan kişi tevazu sahibidir.

3.2.1.7. Şefkat-Merhamet

Öfkeden, düşmanlıktan uzak sevgiye dayanan bir anlayış içerisinde olmayı gerektirir.

Öğrenciye hatasından dolayı kin bağlamak yerine, ona hatasını anlatmak, bunun sebebini öğrenmeye çalışmak, onu hatasından vazgeçirmeye çalışmak, müspet gelişme neticesinde de onu affetmek en uygun yoldur. Zira öğretmenin asli görevi, yapılan hatanın devamını önleyip onun yerine iyi olan bir yenisini göstermektir (Bayraktar, 1984: 152).

3.2.1.8. Saygı

İslam, insanları hakir görmeyi değil, onlara hürmet etmeyi emretmiştir. Özellikle takdir ve saygıya layık iseler buna daha çok önem gösterilmelidir. İslam büyüğe, âlime, fazilet sahiplerine saygıyı, İslam toplumunda Müslüman şahsiyetini kuşatan temel ahlaki kurallardan saymıştır (Haşimi, 1992: 232).

3.2.1.9. Tevekkül

Allah'a güvenmek, işleri O'na havale edip çalışmayı sürdürerek ümidi kesmemektir. Tevekkül, insanı rızık ve sair konularda esbaba tevessül etmekle beraber sonucun gerçekleşmesi için Allah'a güvenmesi, ondan beklemesidir. İslam'ın tevekkül anlayışı böyledir. Sebeplere tevessül etmeden bir şeyin meydana gelmesini Allah'tan beklemek doğru olmadığı gibi, sebeplere takılarak yersiz endişelere kapılıp Allah'ın takdirini unutmak da yanlıştır (Zernuci, 2009: 118).

Ayrıca insan hayatında meydana gelecek hadiselerin ruhî karışıklıklara yol açmasını önler (Eraydın, 2004: 167).

3.2.2. Öğrencide olmaması gereken özellikler:

3.2.2.1. Küfr

Kötülüklerin en kötüsü, Allahu Teâlâ'ya inanmamak, ateist olmaktır. İnanılması lazım olan bir şeye inanmamak küfr olur (Emrullah ve Hadimi, 1992: 60).

Bursa kadısı Kadızade, bir gün hocasının huzurunda, Cebriyye ve sünni mezheplerden sorunca, Hocası: “Cebr hakiki ve taklidi olmak üzere iki kısımdır. Hakikisi; bütün işlerini Allah u Teâlâ'ya ısmarlayıp, emir ve yasaklara uyduktan ve sebeplere yapıştıktan sonra, ihtiyarı bırakmaktır. Taklidi ise, işlerini nefsin arzularına ısmarlayıp, emir ve yasaklarda iradesinin olmadığını; “Benim gücüm ve iradem yoktur. Allahu Teâlâ ezelde ne yazmışsa, o olur” demesidir. Bu küfürdür” (İslam Âlimleri Ansiklopedisi, (ty): 38).

İmana gelmek çok kolaydır. Mahlûklardaki hesaplı nizama, düzene bakmak ve bunlardaki incelikleri düşünmek, herkese vaciptir. Atomdan güneşe kadar bütün varlıklardaki düzen, birbirlerine bağlılıkları, bunların kendiliklerinden tesadüfen var olmadıklarını, bilgili, hikmetli ve sonsuz kuvvetli bir varlık tarafından yaratıldıklarını açıkça göstermektedir (Emrullah ve Hadimi, 1992: 66).

3.2.2.2. Mal ve Mevki Hırsı

Mevki ve şöhret sahibi olmak arzusu, insanlarda üç şeyden hâsıl olur: Birincisi, nefsin arzularına kavuşmaktır. Nefis; arzularının, haram yollardan elde edilmesini ister. İkincisi, kendinin ve başkalarının haklarını zalimlerden kurtarmak ve müstehab olan, sadaka vermek, hayrat, hasenat yapmak yahut mübah olan işler, mesut yaşamak, ibadetlerine engel olacak şeylerden kurtulmak için istenir (Emrullah ve Hadimi, 1992: 67).

Zenginlik mal çokluğundan değildir. Lakin zenginlik nefis (gönül) zenginliğidir (İbn-i Mace, Tasnif no: 4137).

3.2.2.3. Riya

Başkalarının sevgisine ve met etmelerine kavuşmak için, dünya işleri ile, onlara iyilik yapmak, riya olur. Allahu Teâlâ'nın rızasını hiç düşünmeden yapılan riya, hepsinden daha fenadır (Emrullah ve Hadimi, 1992: 78).

“Şüphesiz insanların en kötüsü şunlara bir yüzle, bunlara bir yüzle gelen iki yüzlü kimselerdir” (Müslim, Tasnif no 99) hadisi riyadan, ikiyüzlülüğten uzak durulması gerektiğini ifade eder.

3.2.2.4. Hased – Kıskançlık

İslam ahlakında hased en büyük şerlerden sayılır, bir kısım islam bilginlerine göre ilk günah hased olmuştur. Hak Teala, Hz. Adem'e secde edilmesini emrettiği zaman şeytan onu kıskandı, secde etmedi, bu suretle hased şeytanı isyana sürükledi. Diğer bir kısım islam bilginleri ise ilk hasedi, Kabil'in Habil'i kıskanarak öldürmesi olarak kabul ederler (Pazarlı, (ty): 276).

Birbirinize buğz etmeyin! Birbirinize hasetlik çekmeyin! Ve birbirinize sırt çevirmeyin! Ey Allahın kulları kardeş olun! Bir Müslüman'a kardeşini üç geceden fazla terk etmesi helal olmaz (Müslim, Tasnif no: 2559).

Hased, sahibini, başkalarının saadetinden, şan ve şöhretinden, rütbesinden rahatsız olarak, onların bedbaht olarak yerlerde sürünmelerini arzu ettiren ve bu halden memnun eden acı bir histir. Kin ve haset nefret edilmesi gereken bütün kötü hislerin

kaynağıdır. Haset sahibi, malik olmadığı her şeyden rahatsız olur. mesela; zekilik, servet, beşeri mertebeler, bütün iyi neticeler gibi kabul gören güzel şeylerden hangilerine malik değilse, bundan dolayı acı ve iç sıkıntısı çekerek anılan özelliklerin hiç kimsede olmamasını arzu eyler. Hased sahibi olan kimsenin sââdeti, insanların içinde yalnız, bedbaht olanı görmekten ibarettir. Halbuki böyle bir sââdet alınganlıkların en büyüklerini doğurmaktan başka bir işe yaramaz; zira, vicdan azabının tehlikeli zehriyle zihnini zehirler. Hased sahibi kendi kendini yer ve insanlara mahsus müşterek isteklerin tümüne layık görmez. Çünkü kendisinde olan fenalığın o derece utanmaya yol açtığını bilir ki bunu hiçbir ferde itirafa cüret edemez.

Kıskançlık, her iyi şeyin düşmanıdır. Güzelin çirkin, kuvvetlinin zayıf, sıhhatlinin hastalıklı olmasını ister. Okulda ise, çalışkan arkadaşlarını çekemez. İş hayatında ise onların işlerinin bozulmasını arzu eder. Kendinden başka hiç kimsenin bir adım öteye gitmesine razı olmaz (Pazarlı, (ty): 275).

Hased sahibi, daima sıkıntılı, karamsardır, başkalarından olduğu gibi, kendi vicdanından da korkar. Her an harap ve berbat olmasını arzu ettiği toplum içinde, bunun için bir mevki yoktur. Hiçbir dosta malik olamadığı gibi, aile sevgisi, iyilik, muhabbet, tanımak gibi duygulardan uzak bulunur (Nadir, 2005: 247).

3.2.2.5. Tama

Hırs ve şiddetli arzu her ne kadar ilim elde etmek, ibadet ve iyiliklerde bulunmak konularında övülen bir durum ise de, mücerret nefsin hayvani lezzetlerini tedarik için olduğu zaman çirkindir (Rıfat, (ty): 349).

Öğrenci; insanların ilgisini toplamak, dünyalık almak, dünyevi gayelere ulaşmak, makam ve şöhret elde etmek, hizmet edilmek, arkadaşları arasında sivrilmek gayesiyle ilim tahsil etmekten kaçınmalıdır. Hatta kendine âlim densin diye, ilim tahsili uygun görülmemiştir (Bayraktar, 1984: 282).

Çocuklar kabalaştırılmamalı, onlara iyi davranmalı ve onları iyi hareketlerinden dolayı bolca ödüllendirmeli, çocuklardan ve arkadaşlarından kazanç sağlamaya

alıştırılmamalıdır. Altın ve gümüş sevgisinden uzaklaştırılmalıdır. Çünkü altın ve gümüş sevgisi, zehirlerden daha çok tehlikelidir (İbn Miskeveyh, 1983: 62-63).

“İnsanların mallarıyla zengin olmaya çalışan kimse fakirleşir” denmiştir. Bir âlim dünyaya karşı tamahkâr olursa ilmin saygınlığını yitirir ve hakkı söylemekte zorlanır (Zernuci, 2009: 111).

Müslüman, mal için hırslı hareket etmez. O bilir ki, kendisini var eden rızkını da var etmiştir. Bu sebepten tabii hayatını mahvedecek belki de hayatını söndürecek hırsın arkasına saklanmaz (Şekerci, (ty): 125- 126).

3.2.2.6. İnatçılık

Doğru ve yanlış olmasına bakılmadan insanın savunduğu şeyde ısrar etmesidir.

İnadın çeşitli şekilleri vardır. Bağırarak, ağlamak, tepinmek, kendini yere atmak, kafasını bir yere vurmaya ve hatta deli gibi orasını burasını tırmalamak ve karşısında bulunanlara el kaldırmak gibi (Kanad, 1969: 75). Özellikle ilimle uğraşanların bu huydan vazgeçmesi gerekir. Çünkü hep kendisi haklı olsun isteyen kişi gerçekleri görmezden gelir, bu ise onun doğruları öğrenmesine engel olur.

3.2.2.7. Gıybet

Hz. İsa bir gün yakınlarıyla otururken söz dedikoduya gelir. Hz. İsa yakınlarına dönerek “ailenizden biri uykudayken birisi gelip onun mahrem yerlerini açsa ne dersiniz? “ deyince herkes bir ağızdan, “bu bir alçaklıktır! “ diye bağışırlar. O zaman İsa Peygamber şöyle der:” “tanıdıklarınızdan biri bir hata işlese ve siz bunu şurada burada anlatsanız aynı şeyi yapmış olursunuz”(Pazarlı, (ty): 280).

3.2.2.8. Tembellik

Tembellik çocukların gelişimine Zararlı etki yapan etmenler arasında kuvvetli bir yer tutar. Uzun zaman süren ve alışkanlık şekline giren tembelliğin, zamanında önüne geçilmezse, ileride çocuğun manevi alanda uğrayacağı zararların giderilmesi zorlaşır ve çocuk bütün hayatında bunun cezasını çeker (Kanad, 1966: 148).

Nice çaresizlikler, nice utangaçlıklar, nice pişmanlıklar vardır ki, bütün bunların sebebi tembelliktir. Bildiğin şeylerin şüpheli yanlarını araştırma konusunda tembellik

etme. Şüpheli olduğun konular bil ki tembelliktendir. Tembellik ilmin faziletlerini az düşünmekten ileri gelir (Zernuci, 2009: 91)

Tembel bir hayat seyrinin vicdan azabından azade kalması kabil değildir (Gündüzalp, 2010: 54).

3.2.2.9. Kin ve Âlimlere Düşmanlık

İslamiyet kin beslemenin günah olduğunu, Müslümanlığa yakışmayan bir fenalık olduğunu söyler. Hazreti Peygamber bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: “mümin Müslüman asla kin tutmaz.” Kin tutmak birçok fenalıkları da beraberinde sürükler. İnsan kin tuttuğu kimseler hakkında her türlü dedikodu, iftira ve kovuculukla onları çürütmeye çalışır. Böylece daha birçok ahlaka aykırı kötülükler işlemeye başlar (Pazarlı, (ty): 278).

3.2.2.10.Kibir

Kibir, kendisini başkalarında üstün görmektir. Kendisini ondan üstün görmekle, kalbi rahat eder (Emrullah ve Hadimi, 1992: 89).

Cahiliye devrinin Arapları kibirli ve sert mizaçlı kimselerdi. Namazda secde etmek yani Allah’ın huzurunda küçüklüğünü itiraf ederek yalvarmak, tevazu göstermeye alışmak demektir. Cahiliye Araplarının Müslüman olduktan sonra hak, adalet ve tevazu yolunda gösterdikleri parlak misaller, namaz ve ibadet gibi İslami vazifelerin eseridir. Secdede kibir ve gururu kırar. İnsanlara asıl büyük varlığın Hak Teâlâ olduğunu hatırlatır. İslam ahlakında kibir, şeytanın bir huyu olarak gösterilmiştir. Kibre kapılmadan vakar ve haysiyeti korumasını bilmeli, şerefsiz ve haysiyetsiz hale düşmeden alçak gönüllü olmalıdır (Pazarlı, (ty): 269).

Kibirli kendini dev aynasında görür, kendini olduğundan daha büyük, daha kuvvetli sanır, herkesin kendisine saygı gösterip övmesini, her şeyde ve her yerde en ilerde görünmeyi ister, başkalarını küçük görür. Yürümesinde, oturup kalkmasında sunî bir çalım vardır, başkalarına çevirdiği bakışlarında küçümseme okunur, konuşurken

emir verir gibi sert ve dik konuşur. En başköşede oturmayı, herkesin ayağa kalkıp kendisini selamlamasını ve alkışlamasını ister. Kendini beğenmiştir ve kendinden başkasını beğenmez (Pazarlı, (ty): 264).

Kibir çeşitlerinin en kötüsü Allah’a karşı kibirli olmaktır. Nemrut böyle idi. Tanrı olduğunu ilan etti. Allahu Teâlâ’nın nasihat vermek için gönderdiği peygamberi ateşe attı (Emrullah ve Hadimi, 1992: 90).

Kibrin başlıca yedi sebebi vardır: İlim, ibadet, neseb, cemal, kuvvet, mal, mevki. Bu sıfatlar cahillerde bulununca kibre sebep olur. İlim, kibre sebep olduğu gibi kibrin ilacı da ilimdir... ilmin kıymetli, şerefli olması, Sâlih niyete bağlıdır. Cehaletten ve nefsinin hevasından kurtulmak için öğrenmek lazımdır (Emrullah ve Hadimi, 1992: 92-93).

Yetişkinler eğitimini en çok engelleyen hususlardan biri kibirdir. Bazı insanlar vardır ki, bilmediği halde bilmiş gibi davranır ve yapar. Bu yetmezmiş gibi gerçeği bilen karşı tarafı, haddini bilmeyerek onun bilmediğini iddia eder, kendisini yetersiz ve bilmediğini bildiği halde, eksikliği asla itiraf etmezler (Aruç, 2004: 186).

Her sorulana cevap veren, her gördüğünden mâna çıkaran ve her yerde bilgi satan kimse, cahilliğini ortaya koyar. “Bilmiyorum, öğrenip söylerim” diyen kimsenin, derin âlim olduğu anlaşılır (Emrullah ve Hadimi, 1992: 95).

Mal, evlat, mevki ile rütbe ile tekebbür etmek, insana hiç yakışmaz. Çünkü bunlar kendinde bulunan üstünlükler değildir. Gelip geçen, kendinde kalmayan, insandan çabuk ayrılan şeylerdir. Bunlar ahlaksızlarda, kötü kimselerde de bulunur (Emrullah ve Hadimi, 1992: 98).

3.2.2.11. Öfke

Büyük İslam filozoflarında Fahrettin Râzî, “ şiddet ve hiddet yerine yumuşaklık ve hoşgörülükte üç fazilet vardır.” der, “Birincisi; öfkeli benden daha üstün bir mevkideyse ahlakını anlamış olurum. İkincisi; öfkeli benim akranım ise ona yumuşaklık göstermek suretiyle yol göstermiş olurum. Üçüncüsü aşağılık bir kimseyse yumuşaklıkla ona azap vermiş olurum” (Pazarlı, (ty): 285).

Hiddete karşı kendine hakim olmak ve kalp sükununu korumak gerekir (Çubukçu, 1989: 22).

Sokrat şöyle der ; “ fırtınaya tutulan, dalgalarla sallanan ve dağlar gibi büyük dalgalara kapılan geminin kurtulma ümidi, öfkelenmiş ve kızışmış insanınkinden daha fazladır.” Zira bu durumdaki geminin tayfaları, onu kurtarmak için çeşitli yollara başvururlar. Öfkeyle tutuştan nefsin ise hiçbir yardımcısı yoktur. Ona verilen öğüt ve öfkesine karşı söylenen yatıştırıcı sözlerle onu akla uymaya çağırma, yanan ateşe atılan odun gibi alevini artırır (İbn Miskeveyh, 1983: 173).

Öfkeden sonra pişmanlık, hemen veya ileride cezalandırılmayı bekleme, mizacın değişmesi ve çabucak acı duyma gibi duygular ortaya çıkar (İbn Miskeveyh, 1983: 173).

Çocuk öfkesini içine atmamayı, onu dışa vurmayı öğrenmelidir. Fakat bu sırada vurup kırmak gibi aşırı davranışlardan uzak durabilmeyi de öğrenmelidir (Bilgin, 1987: 133).

3.2.2.12. Korku

Korku, kötü bir şeyle karşılaşmaktan ve sakınılması gereken bir şeyi beklemekten ileri gelir. Böyle bir şeyi beklemek gelecekte ortaya çıkacak olan olaylara bağlıdır... Mümkün olan olayların sebeplerini bazen biz oluştururuz; bazen bizim dışımızdaki şeyler teşkil eder. Bütün bu olayların karşısında akıllı insan korkmamalıdır. Bu mümkün olan olaylar hem olabilirler, hem de olmaya bilirler. Korkuya yol açacağından bu olayların mutlaka meydana geleceği düşünülmemelidir (İbn Miskeveyh, 1983: 184).

IV. BÖLÜM:

İLİM ÖĞRENMEK İSTEYENLERİN DİKKAT ETMESİ GEREKEN İÇ VE DIŞ ETMENLER

İlim ehlinin, arzu edilmemesi gereken şeyleri arzu ederek kendisini alçak düşürmemesi, ilmi ve ilim ehlini küçük düşüren şeylerden uzak durması gerekir. (Zernuci, 2009: 41).

4.1. Dış etmenler

4.1.1. Ders hocası seçimi

İslam eğitiminde titizlik gösterilen hususlardan birisi de hoca seçimidir. İlköğrenim sırasında aile birey için uygun bir öğretmen seçerken Tahsile başlamadan önce hocasını tetkik ederek, seçmek zorundadır. Zira onu eğiten, mesleğe ve hayata hazırlayan yön veren hocadır. Bu sebeple o, öğrencinin ilim hayatı üzerinde etkilidir. Fakat öğretmen, öğrenciye sadece kuru bilgi aktaran, nakilci birisi değildir. O öğrenciyi ham olarak alıp, kemale ermesi için yetiştiren kişidir. Mükemmel yetişebilmek için mükemmel bir eğitimci arayıp bulmak gerekir (Bayraktar, 1984: 270).

Mevlânâ öğrencisine, takip edeceği eğitimcinin, arınmış bir gönüle sahip olmasını, araştırmadan ona tabi olmamasını, gönlünde çiçek bahçelerinin açıp açmadığına bakmasını, peygamberlerin özünden, ahlakından nelere sahip olduğuna bakmasını önermektedir (Usta, 1995: 63).

İlim tahsil eden kimse ilme ve hocası başta olmak üzere ilim sahiplerine hürmet etmedikçe amacına ulaşamaz (Zernuci, 2009: 63).

Kim çocuğunun âlim olmasını isterse fakir düşmüş fakihleri gözetsin, onlara ikramda bulunsun. Onları yedirsın ve kendilerine hürmet edip bir şeyler versin eğer çocuğu âlim olmazsa, muhakkak torunu âlim olur (Zernuci, 2009: 64).

Hocaya hürmet ilim öğrenmenin en temel şartlarındandır. Bu şartı yerine getirilmeden bir kimsenin ilim öğrenmesi, öğrense bile ilmin bereketini görmesi mümkün değildir. Talebe hocasına hürmet göstermeli ve onu akranlarından üstün görerek ona olan tâzimini artırmalıdır. Bu durumda talebenin hocasından istifadesi daha fazla olur.

Talebe hocasının ayıplarını örtüp üstünlüklerini görmelidir. İnsan tabiatı itibariyle ayıpladığı kimseye karşı güven duygusunu kaybeder ve ondan istifade edemez. Eski âlimlerden bir kısmı ders almak için hocasının yanına gideceği zaman fakire sadaka verir ve “Allahım! Hocamın ayıbını benden gizle. Onun ilminin bereketini benden esirgeme” diye dua edermiş (Zernuci, 2009: 66).

Hocaya gösterilen hürmetin bir gereği olarak talebe, nefsinin hoşuna gitmese bile hocasını memnun etmelidir. Hocasının gıybetini yapmamalı, hocası hakkında yapılan gıybeti reddetmeli ve fakat buna gücü yetmediği takdirde o meclisi terk etmelidir. Ayrıca talebe hocasının bir sırrı varsa onu yaymamalıdır (Zernuci, 2009, 67).

Ders esnasında mecbur kalmadıkça sesini çok yükseltmemeli, gereksiz yere gülüp konuşmamalıdır. Ders esnasında eliyle veya her hangi bir şeyle oynayıp hocasının sözlerini kaçırmamalıdır. Hocası bir şey anlatırken sağa sola bakıp dikkatini dağıtmamalıdır. Bilakis hocaya dönüp dikkatle kendisini dinlemelidir (Zernuci, 2009: 68).

Akşemseddin Hazretleri verâ sahibi olup, asla şüpheli şeylere yaklaşmazdı. Yüksek bir ahlak sahibi idi. Bulunduğu yerde bu hallerini bilenler, O’na zamanın büyük velisi, Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri’ne gitmesini tavsiye ettiler. Bir gün Akşemseddin, Ankara’ya giderek, Hacı Bayram-ı Velî ile görüşmüş ama henüz talebesi olmamıştı.

Akşemseddin Hazretleri 1436 senesinde meşhur Veli Şeyh Zeynüddin Hazretleri’ne talebe olmak için Halep’e gitmiş, rüyasında boynuna bir zincir takılmış ve kendisi zorla Ankara’da Hacı Bayram’ın eşiğine bırakılmıştı. Zincirin ucu ise, Hacı Bayram-ı Velî’nin elinde idi. Bu rüya üzerine, Akşemseddin yaptığı hatayı anlamış ve hemen Ankara’ya geri dönmek için yola çıkmış. Ankara’ya gidip, Hacı Bayram-ı Velî’nin dergâhına varınca, Hacı Bayram’ın talebeleriyle beraber tarlada olduğunu öğrenip hemen tarlaya gitmiş. Hacı Bayram-ı Velî, O’nu görmesine rağmen hiç iltifat etmemiştir. Akşemseddin, diğer talebeler gibi tarladaki yabancı otları temizlemiş, yemek vakti gelince, yine Akşemseddin’e kimse iltifat etmemiştir. Hacı Bayram-ı Velî hazırlanan yemeği orada bulunan talebelerine taksim ederek arta kalan yemeği köpeklere vermiş. Akşemseddin nefesine, “Sen buna layıksın” diyerek, köpeklerin önüne

konan yemekten yemeye başlayınca Hacı Bayram-ı Velî O'nun bu tevazuuna dayanamayarak: “Köse, kalbimize girdin, gel yanıma” diyerek iltifat edip, kendi sofrasına oturtmuş. Sonra ona; “zincirle, zorla gelen misafiri böyle ağırlarlar” demiştir. Kısa bir süre sonra Hacı Bayram-ı Velî ona icazet vermiştir. (İslam Âlimleri Ansiklopedisi, (ty) : 254). Bu yaşanan da olduğu gibi insanlar hoca olarak seçecekleri kişileri iyice araştırmalı, eğitim alacakları kişileri iyi seçmelidir. Böyle biri bulunursa saygıda kusur edilmemelidir.

4.1.2. Arkadaş Seçimi

Edinilecek dost, mutlaka birtakım haslet ve sıfatlarla donanmış bir kimse olmalıdır ki, o sıfat ve hasletler sebebiyle onun arkadaşlığına özenilsin. O hasletler, arkadaşlıktan umulan faydalara göre şart koşullar. Zira şartın manası amaca varmak için gereken şey demektir (Gazali, 1993: 434).

Arkadaşının kendisine söylediği sırlarını saklamalı, hiçbir zaman onları başkasına aktarmamalıdır. Hatta en yakın arkadaşlarına bile... Arkadaşından ayrıldıktan sonra, onun arkadaşlık zamanına ait sırlardan bir şeyi açıklamamalıdır. Çünkü böyle yapmak, tabiatın ve vicdanın kötülüğünden ileri gelir. Arkadaşını, arkadaşlarını, aile efradını ve çocuklarını da tenkid etmekten çekinmelidir. Başkasının arkadaşını tenkid etmesini de hikâye etmemelidir (Gazali, 1993: 448-449).

Seleften bazı kimseler, arkadaşının aile efradının hâlini, arkadaşının ölümünden kırk sene sonraya kadar sorar, onların ihtiyaçlarını yerine getirir, her gün onların ihtiyacını verirdi. Zaten onlar sadece babalarının vücudunu kaybetmiş sayılırlardı...Şefkat ve kardeşlik de zaten böyle yapmakla belli olur. Kişi kendi nefesine şefkat ettiği gibi, kardeşine şefkat etmezse, onun şefkatinde hayır yoktur (Gazali, 1993: 447).

Ne sünnette ne de müteakip terbiyecilerde, çocuğun akran ve arkadaşlarından tecrit edilmesi diye bir tavsiyeye rastlanmaz. Çocuğun yalnız ve hatta sadece kardeşleriyle düşüp kalkması onun bir kısım içtimai his ve melekelerinin eksik kalmasına sebep olacaktır. Günümüz terbiyecileri, çocuğun ruh sağlığının korunması ve

hatta ruhî bozukluklara maruz olanların tedavisi için, çocuğu kaynaşabileceği, akranlar grubu içerisine koymaya büyük ehemmiyet vermektedirler (Canan, 1983: 151).

“ İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyanla körük üfüren gibidir. Misk taşıyan ya sana (ondan) verir yahut satın alırsın yahut da o miskten güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren ise ya senin elbiseni yakar yahut ondan pis bir koku duyarsın. (Müslim, Tasnif no:146-(2628)).

Hz. Ali'nin söylediği gibi: Cahille arkadaşlık yapma! Sen ondan uzak ol ve onu da kendinden uzak tut. Zira nice cahiller vardır ki, halim bir kimsenin arkadaşı olduğu zaman onu felakete sürüklemiştir! Kişi arkadaşıyla kıyas edilir. Zira bir şey için diğer bir şeyde kıyas vardır. Rastladığı zaman kalbin kalp üzerinde delili vardır (Gazali, 1993: 435).

Dünyaya harîs olan bir kimsenin arkadaşlığı, öldürücü zehirdir. Zira tabiatlar, kendisini başkasına benzetmek ve başkasına uymak üzere yaratılmışlardır. Belki bir tabiat diğer tabiatın sahibinin haberi olmaksızın çalar. Bu bakımdan dünyaya haris olan bir kimse ile oturmak insanı hırsa sevkeder. Zahid bir kimse ile oturmanın insanı dünyada zahid yapmaya sevkettiği gibi...(Gazali, 1993: 440).

Bir ailenin çocukları karşılıklı güven, sevgi ve saygı içinde maksada doğru ilerleyebilecekleri gibi, bir hocanın talebeleri de böyle karşılıklı sevgi ve saygı içinde olmalıdırlar. Eğer gayeleri dünyalık ise, aralarında kin ve çekememezlikten başka bir şey bulunmaz (Gazali, 1993: 141).

Ediplerden birisi şöyle demiştir: Halktan sırrını saklayacak ve ayıbını örtecek bir kimse ile arkadaş ol! Böyle bir kimse felaketlerde yanında olur. Genişlikte de seni kendi nefesine tercih eder. İyiliğini yayar, kötülüğünü kapatır. Eğer sen böyle bir arkadaş olamazsan kendi nefsinden başka bir kimse ile arkadaşlık etme! (Gazali, 1993: 437).

İmam Şafii: Kim gizlice arkadaşına nasihat ederse, o kimse gerçekten ona nasihat etmiş ve onu süslemiş demektir. Kim arkadaşına açıkça nasihat yapar, halkın huzurunda kusurlarını sayarsa, o kimse de onu rezil edip çirkinleştirmiştir (Gazali, 1993: 462). İki insan bir zaman arkadaşlık yaparlar, halleri birbirlerine benzemezse, muhakkak sonunda ayrılırlar (Gazali, 1993: 418).

4.1.3. Tahsil Zamanı

İslamda ilim tahsili için bir sınır yoktur. Her insan her yaşta, her zaman ve her yerde bilgi edinebilir (Bayraktar, 1984: 267).

İlim tahsili için en iyi dönem gençlik dönemidir. En iyi vakit de seher vakti ile akşam yatsı arasındır. İnsan bir ilimden usandığında diğer bir ilimle meşgul olmalıdır (Zernuci, 2009, 120).

İlim talebesinin yanında, zaman zaman mütalaa edeceği, üzerinde başka yazılar bulunmayan beyaz sayfalı bir defteri bulunmalıdır (Zernuci, 2009: 149).

Talebe, zihninin dinlenmiş ve zinde olduğu süre içinde derse çalışmalı; zihninde bitkinlik hissettiği anda ise çalışmayı bırakıp istirahata çekilmelidir. Yorgun kafanın, ne düşüncesinde bereket ne de görüşünde isabet vardır (Çelebi, 1983: 315).

Sebat sayesinde zaman, en büyük değer taşıyan neticeleri doğurabilir. Günde boş yere harcanan saatlerden sadece bir tanesinden faydalanmasını bilse alelade kabiliyetteki bir insan bile, bilgilerden birine tamamıyla hâkim olabilir. Cahil bir insan on yıldan daha az bir zaman zarfında pek çok şey bilen bir insan haline gelebilir (Canan, 1991: 162).

Talebe hayatını devam ettirecek miktarda yemek yemesi ve uyuması dışında hiçbir zaman tahsile ara vermemeli ve çok yorulursa, dinlenip daha verimli ders çalışabilmesi için bir nebze istirahat etmelidir (Zernuci, 2009: 94).

Bazı kimseler çocukluk döneminde ilim öğrenmekten geri dururlar. Büyüyüp yaşları ilerlediğinde ilme başlasalar da gençlerin başladığı yerden başlamaktan utanırlar ve toy delikanlılarla aynı seviyede olmayı gurur meselesi yaparlar. Bu sebeple, ilme yeni başlayan gençleri geçerek, ilmini tamamlamış yetişkinlerle aynı seviyede olmak gayesiyle ilmin ucundan, kıyısından, kenarından ortasından ve sonundan bir şey okumakla işe başlarlar (Zernuci, 2009: 125).

4.2. İç Etmenler

4.2.1. Üzüntü ve Kaygılar

Üzüntü ruhî bir acıdır. Bu, sevilen bir şeyin kaybedilmesi veya istenilen bir şeyin elde edilmemesi sonucu ortaya çıkar. Üzüntünün sebebi, maddi varlıklara ve bedeni isteklere gösterilen hırs ve aç gözlülük, kaybedilen veya elde edilemeyen şeylere duyulan hasrettir (İbn Miskeveyh, 1983: 194).

Akıllı kimse dünya işleri için tasalanmaz. Zira tasa ve keder, belanın önüne geçerek kişiye fayda sağlamaz. Aksine insanın aklını, bedenini ve kalbini menfi yönde etkiler, hayırlı işleri aksatır (Zernuci, 2009: 117).

Dünya nimetlerinden elde ettiği şeylerin yanında sürekli olarak kalacağını düşünen veya kaybettiği her şeyin mutlaka kendi mülkiyetine döneceğini sanan kimse, bunları yitirince üzülür. Eğer insan kendisine karşı adaletli olur ve dünyadaki bütün şeylerin sabit ve sürekli olmadığını, sürekli ve sabit olanın akıl âleminde olduğunu bilirse, ne imkânsız olanı ümit eder, ne de onun ardından gider. Böyle bir şeye ümit bağlamayınca bu dünyada arzu ettiği şeylerin kaybolmasından dolayı üzülmez. Çabalarını temiz amaçlara yöneltir, sevilen, kalıcı şeyleri aramakla yetinir. Tabiatında kalıcılık ve süreklilik bulunmayan şeylerden yüz çevirir (İbn Miskeveyh, 1983: 195).

4.2.2. Arzuların Çokluğu

Talebenin gençliği ve ömrünün diğer vakitlerini tahsile ayırması ve erteleme ve hayal kurma aldatmacalarıyla; kendi kendini oyalamaması gerekir. Zira ömründen geçen her bir saatin, ne karşılığı vardır ne de telafisi mümkündür. İmkân nispetinde meşguliyet bağlarını koparması, tahsilini tamamlamaya engel olan mâniaları aşması ve gücünü kuvvetini tahsil uğrunda harcaması lazımdır... Zira düşünce dağılınca, hakikatleri kavramak ve meselelerin derinine inmek güçleşir (Çelebi, 1983: 310).

Yeknesak dünyevi meşguliyetler, insanın mahiyetindeki ulvî melekeleri körletir. Manevî pekişmeye medar olacak yüksek istidatları söndürür. Kabiliyetler verimsiz kalır (Gündüzalp, 2010: 53).

4.2.3. Geçim Sıkıntısı

Cenabı Hak hikmeti olarak bir kapıyı kaparsa fazl- u keremiyle başka kapı açar (Gündüzalp, 2010: 38).

Âlim kimse dünyalık geçim endişesine kapılmamalı, hiçbir suretle ilim tahsilinden geri kalmamalıdır. Nitekim ilim tahsil eden kimsenin rızıkına Allah kefildir. Onun işlerini Allah kendisi üstlenmiştir. Bu bakımdan âlimin diğer insanlara göre dünyalık konusunda daha tasasız ve daha metanetli olması ve etrafındaki insanlara da güven vermesi gerekir (Zernuci, 2009: 119).

Kalbinde geçim endişesi taşıyan talebe, gerek üstün ahlakî nitelikleri kazanma, gerekse, yüce mertebelere varma konusunda yeterli gayreti gösteremez (Zernuci, 2009: 116).

Yazının güzel olması, rızıkın anahtarlarındanadır. Güler yüzlü olmak, kelamın güzel olması rızıkı artırır (Zernuci, 2006: 284).

“Birr (hayır, iyilik etmek, akrabalarla iyi ilişkiyi sürdürmek) den başka hiçbir şey ömrü artırmaz. Duadan başka hiç bir şey kaderi geri döndürmez. Şüphesiz adam işlediği günah yüzünden de rızıkından mahrum bırakılır” (İbn-i Mâce, Tasnif no: 4022).

Biyolojik insan gibi yetkin insan da diğer canlıların rızıklarıyla beslenir ama diğer canlıların ulaşamadığı bir rızka da ulaşır. Yetkin insanın bu artı rızıkı bilgi, zevki ve doğru düşünceden kaynaklanan çıkarımsal bilgidir (Sevim, 1997: 127).

4.2.4. Fazla Meşguliyet

İlim tahsili için bir takım engelleri aşmak, dünyevi meşguliyeti azaltmak gerekir. Bu sebeple geçmiş asırlarda öğrenciler, genellikle ilim tahsili için gurbeti seçmişler, buldukları köy ve kasaba dışında tahsil görmüşlerdir (Bayraktar, 1984: 279).

İlim uğruna eziyet çekmek; açlık, parasızlık, hastalık ve gurbet gibi sıkıntılara katlanmak gerekir. İlim pek yüce bir gayedir. Bu gayeye erişmek için insanın her türlü fedakârlığa hazır olması gerekmektedir. İlim tahsili konusunda gözü kara olmayan kişi âlim olamaz. Bir parça ilim tahsil etmiş olsa bile onun bereketini göremez, kısa zamanda öğrendiklerini unuttur. (Zernuci, 2009: 58).

4.2.5. Yemek

Önce, çocuğa yemekle ilgili kuralları öğretmekle işe başlanmalıdır. Çocuğa yemeğin zevk için değil, sağlık için gerekli olduğu anlatılmalıdır. Bütün yiyecekler, ancak bizim beden sağlığımız ve hayatımızı sürdürmek için yaratılmış, hazırlanmıştır. Onlar, açlık ve açlıktan ileri gelen acımızı tedavi etmek için kullandığımız ilaç durumundadırlar (İbn Miskeveyh, 1983: 60).

Çocuğa, kendi önündekiyle yetinmesi gerektiği, çabuk çabuk yememesini ve onu iyice çiğnemedi yutmamasını, elini ve elbisesini kirletmemesini, kendisiyle yemek yiyen kimseyi gözetlememesini ve onun, eliyle yemeğin neresinden aldığına bakmasını, Sonra isteğine hâkim olarak, basit olan ve önüne geleniyle yetinmesini. Kimi vakitlerde de kuru ve katıksız ekmek yedirilmelidir (İbn Miskeveyh, 1983: 60). Böylece çocuk, mahrumiyeti de tatmalı ve anlamalıdır.

Açlık; güzel ahlakın temeli, tokluk; kötü sıfatların menbaıdır. Karın tok olunca, uzuvlar aç olur. Karın aç olsa, uzuvlar tok olur. Açlık nefse zindan, kalbe gülistandır. Toklukta vâki olan vesveseler kuvvetli ve artırıcı olur. Açlıkta vaki olan vesveseler, atıl ve batıl olur... Tokluk sağır ve dilsiz eder. Açlık bedende hafiflik ve afifliktir (İbrahim Hakkı, 1974: 477).

Marifet tâlibi olup, bitki ve hayvan mertebelerinden insan mertebesine çıkmak, nefse tezkiye, kalbi tasfiye ve ruhu telciye(parlatma) etmek isteyenin, en önce karnını haramdan koruyup düzeltmesi lazımdır. Yemeği azaltarak, helalin fazlasından bile sakınmalıdır. Marifet yolunda buradan gitmelidir. Zira midenin korunması her âzâdan zordur (İbrahim Hakkı, 1974: 481).

Çok yemekte, anlayış ve ilim azlığı vardır. Çünkü: karın tok olursa fetanet kalmaz denmiştir. Çünkü gıdanın buharı anlayış ve zekâyı örter (İbrahim Hakkı, 1974: 482).

Bir kişinin yemeği iki kişiye yeter; iki kişinin yemeği dört kişiye yeter, dört kişinin yemeği sekiz kişiye yeter (Müslim, Hadis no: 2058)

Çok yemek; vücudu hasta yapar ve insanı ağırlaştırır. Suyu çok içirir, fazla uyku getirir. Mâlâyânî'yi çok söyler (Gazali,1984: 192).

Çocuk içki meclislerine gitmemeli, bilgili terbiyeli ve faziletli kişilerin toplantılarına katılmalıdır. Böylece bunların dışındaki toplantılarda konuşulan çirkin ve saçma sözleri işitmemiş olur (İbn Miskeveyh, 1983: 61).

Kuru ekmeğin balgamı kestiği söylenmiştir. Bunun gibi aç karnına kuru üzüm yemek de balgamı kesmektedir. Fakat kuru üzümünden çok yememek gerekir; zira o da insanı susatır ki bu su yoluyla balgamın artması sonucunu verir (Zernuci, 2009: 96).

4.2.6. Uyku

Çok uykudan kaçınmalı, çünkü çok uyku onu fenalaştırır, zihnini kalınlaştırır ve hafızasını öldürür (İbn Miskeveyh, 1983: 61).

Gece uyku uyumayanın gündüz kalbi ferah olur. Talebenin mutlaka gecenin başında ve sonunda dersini mütalaa etmesi gerekir. Zira akşamla yatsı arası ve seher vakti çok bereketli bir vakittir (Zernuci, 2009: 88).

Talebe güçten düşüp programı aksayacak kadar kendisini zorlamamalıdır. Bu konuda dengeli hareket etmeli ve kendisine acımalıdır. Merhamet her konuda esastır (Zernuci, 2009: 89).

4.2.7. Konuşmak

Konuşmak insanın terazisidir; fazlası ziyan, azı vakar ifadesidir (Eraydın, 2004: 196).

Az konuşmak, yalan söylememek, mâlâyani sözlere yer vermemek, lanet, sebb (sövüp, saymak), kaba, müstehcen ve çirkin sözlerden kaçınmak lazım gelir. Konuştuğu dilin kaidelerine uygun olarak konuşulmalıdır (Canan, 1977: 125).

Çirkin ve kaba sözlerden, küfür lanet ve boş laftan sakındırılmalı; güzel ve zarif sözlere, birini kibarca ve nezaketle karşılamaya alıştırmalı, başkasından bunların karşıtlarını dinlemesine müsaade edilmemelidir (İbn Miskeveyh, 1983: 62).

Talebe, hatalı konuşmamak için söz söylemeden önce de iyice düşünmesi gerekir (Zernuci, 2009: 105).

Şüphesiz ki, insan doğru söylemekte devam ederek nihayet doğrucu yazılır. Ve yalan söylemekte devam ederek nihayet yalancı yazılır (Müslim, 1979: (Tasnif numarası yok))

Muhatabın işitmekte zorluk çekeceği kadar yavaş konuşulmayacağı gibi bağıra bağıra da konuşulmamalıdır (Uludağ, 1997, 298).

4.2.8. Hafızayı Güçlendiren Şeyler

İlim talebesinin kalp, beden, mal ve lisanla Allah'a hamd etmesi gerekir. İlmini, anlayışını ve başarısını Allah'a borçlu olduğunu bilmeli ve her fırsatta Allah'tan hidayet istemelidir. Allah kendisinden samimi olarak hidayet isteyen kimseyi hidayete erdirir (Zernuci, 2009: 109).

İlim talebesi kibleye karşı oturmalı, Hz. Peygamber'in sünnetine riayet etmeli, hayırlı kişilerin duasını ganimet bilip, mazlumun bedduasını almaktan sakınmalıdır (Zernuci, 2009: 145).

Talebenin çokça namaz kılması ve namazlarında huşû üzere olması gerekir. Çünkü namazları huşû içerisinde eda etmesi, öğrenim ve tahsil hayatında kendisine yardım eder (Zernuci, 2009: 148).

Kur'an- ı Kerim'i, bakarak okumaktan başka ezberlemeyi daha kolaylaştırıcı hiçbir şey yoktur (Zernuci, 2006: 258).

Misvak kullanmak, bal şerbeti içmek, şekerle beraber günlük baharatını yemek, her gün aç karın üzerine yirmi bir adet kırmızı kuru üzüm yemek, hafıza ve akıl kuvveti verir. Bu sayılan şeyler iç hastalıklarından ve zâhirî hastalıklardan çok şeye şifa verir. Her ne şey ki rutubetleri azaltıyor, o şey ezberlemeyi artırır. Her ne şey ki, rutubetleri artırıyor, o şey unutkanlığı meydana getirir (Zernuci, 2006: 264).

Unutkanlığı meydana getiren şeyler; günahların çokluğu, dünya işlerinde kederler ve üzüntüler, boş şeylerle meşguliyetin çok oluşu, boş şeylere olan alakaların çokluğudur (Zernuci, 2006: 264).

V. BÖLÜM

EĞİTİM ÖĞRETİM METODLARI

Metod, her alanda başarının sırrı ve anahtarıdır. İnsan doğru ve emin yolları, teknikleri benimsediği ve uyguladığı ölçüde yaptığı işte ilerleme imkânı bulur. Metodlu çalışma, kişiyi zaman ve enerji israfından korur (Bayraktar, 1984: 187). Öğretim metodu, öğrenilmek istenen konuya ve yetiştirilmek istenen insanın vasfına göre değişiklik arz eder. Onun için bir eğitim metodunu kendi tabii şartları içinde değerlendirmek gerekir (Özbek, 1991: 120).

5.1. Nasihat:

Öğretmen, talebeye nasihatte kusur etmemeli, en ince teferruatına kadar her şeyi olduğu gibi bildirmelidir. Mesela; henüz ehli olmadığı bir mevkie talip olmamak, ilimlerin zâhir manalarını anlamadan, ince ve gizli manalarıyla meşgul olmamayı anlatmak... gibi (Gazali, 1974: 142).

Muallim, doğrudan doğruya ve tahkir mahiyetinde olmayıp, ima ve şefkat yoluyla öğrenciyi kötü huylardan menetmelidir. Çünkü kusuru açıkça söylemek hayâ perdesini yırtar, sahibine fenalık cesareti verir ve kendisini bulunduğu halde ısrar etmeğe teşvik eder (Gazali, 1974: 143).

Talebeye kabiliyeti nispetinde hitap etmeli, aklının kavrayamayacağı ve nihayet nefretle şaşırıp kalacağı incelikleri açmamalıdır (Gazali, 1974: 144).

Çocuk bazı kötü davranışlara temayül gösterdiği zaman mutlaka nasihat etmek gerekir. Fakat nasihatın ince ve tesirli olması, çocuğu doğru ve güzel olan davranışa yöneltmesi, güzel huylara alıştırmaması gerekir. Büyük insanda tıpkı küçük insan gibi, daima öğüde muhtaçtır. Çünkü bazen iyi örneği bulamaması veya tek başına hataları düzeltmemesi mümkündür. Fakat öğüdün mutlaka güzel sözlerle olması gerekir (Bayraktar, 1984: 249).

Öğüt dinlemeyen azar ışıtır. Nitekim beyit de “sen mademki öğüt dinlemiyorsun, azar ışıtmeye razı olursun!” der (Sadî, 2005: 244).

Öğüt sadece lisanen değil, hareket ve davranışlarla da verilmelidir. Çünkü sadece sözde kalan öğüt tesir etmeyeceği gibi, mana da ifade etmez (Bayraktar, 1984: 46).

İnsan, tabiatında bulunan birinci derece zaaf ve şehvet motifinin etkisiyle bazen basit hareketler yapabilir, düşük emeller peşinde koşabilir. İşte bu gibi hallerde mutlaka güzel öğüde ihtiyaç vardır (Bayraktar, 1984: 46).

İnsanlara vaaz ve nasihat edecek kimselerin yeni, temiz elbise giyerek kendilerine cemal vermeleri daha etkili olunmasına sebep olur. Hürmet edilmezlerse sözleri dinlenmez. Çünkü cahiller, insanın zahirine bakar, İlminden ahlakından anlamazlar (Emrullah ve Hadimi, 1992: 99).

Evvelce yapılan bir ihtarı tekrar etmekten usanmamalıdır. Fena bir hareketi derhal düzeltmediğinden dolayı telaş ve heyecana kapılarak çocuğu lüzumsuz yere hırpalamamalıdır (Kanad, 1969: 73).

5.2. Tedricilik

Bir dersin zihinde yer etmesi, yerleşmesi, terbiyevî bir değer ifade etmesi öncelikle o dersin iyi anlaşılması ve öğrenilmesine bağlıdır. Anlaşılmayan dersler terbiyeye hizmet etmez. Hatırdan kalmadığı içindir ki, ezberlenmeye çalışılsa bile kısa sürede unutulur (Bayraktar, 1984: 189).

Kâinattaki en büyük ilahî kanunun, tedricilik olduğu bilinmektedir. Allah ilk insanı yedi merhalede yaratmış, hâlâ da insanı yedi merhalede yaratmaktadır. Hiçbir şey bir anda oluvermemiştir. Esas olan tedriciliktir, tekâmüldür. Bu usulü dinlerde de görürüz. Dinler, insan zihninin gelişmesine paralel olarak boyutlar kazanmıştır. Bu sebeple İslam'dan önce, insanlara az sorumluluk yüklenmişti. Zira onlara gelen kitaplar, sahifeler halindeydi (Bayraktar, 1984: 33).

Bu metod Kur'an da bizzat Allah-u Teâlâ tarafından kullanılmış, İslam Peygamberi de aynı yolu takip etmiştir. Kur'an'ın birden değil de 23 yıl gibi bir zamanda inzali, tedricilik metodunun en büyük uygulanış şeklidir (Bayraktar, 1984: 33).

İslamın ilk yıllarında namaz sabah ve akşam olmak üzere ikişer rekât olarak emredilmiş iken, daha sonra miraç ile birlikte günde beş vakit namaz olarak kılınmaya başlanmıştır. Bunda da tedricilik metodunun örneği görülmektedir (Bayraktar, 1984: 34).

Eğitim ve öğretimde iyi neticeler alabilmek için tedricilik prensibine uymak ve uygulamak gerekir. Verilmek istenen bilgi yavaş yavaş, merhale merhale verilirse öğrenilmesi kolay olur. Bir insana bir anda, tüm iyi davranışları kazandırmak ve kötü davranışlardan vazgeçirmek mümkün değildir (Bayraktar, 1984: 190).

Tedricilik; kolaydan zora, basitten mürekkebe, küçükten büyüğe azdan çoğa doğru gitmeyi gerektirir. İslam dinin ruhu ve kuruluş felsefesi bu esasa dayanır (Uludağ, 1997: 235).

5.3. Takrir (anlatma)

Eğitimde takrir, özel bir manada kullanılır. Bu manada takrir, basit bir anlatma, hadiseyi aynen anlatma değil, açık olmayan incelikleri, ilk bakışta fark edilmeyen hususları, sebep sonuç ilişkilerini, kolayca anlaşılmayan bazı fikir ve meseleleri yerine göre misallerle açıklamak, çözümlmek... manalarını taşır (Bayraktar, 1984: 200).

Takrir, bilgi edinmede kullanılan en eski ve en etkili bir öğretim metodudur. Çünkü insanlar daima düşüncelerini ve tecrübelerini, doğrudan doğruya muhataplarına anlatma ihtiyacını hissetmişlerdir (Özbek, 1991: 125).

Eğitim ve öğretimde zaman ayarlaması son derece önemli bir noktadır... Verilecek bilginin, söylenecek sözün dikkatin dağılmayacağı bir süre içinde gayet kısa ve özlü olması kadar, dinleyicilerin, muhatapların öğrenmeye ve dinlemeye istekli olup olmadığını da göz önünde bulundurmak gerekir (Bayraktar, 1984: 60).

Takririn en önemli faydası, talebenin kendi kendisine bulamayacağı bazı gerçek ve olayları ortaya koymaktır (Özbek, 1991: 126). Talebe dersi bizzat hocanın ağzından dinlerken anlamaya özen göstermeli. Hiç olmadı ders üzerinde uzunca düşünüp bolca tekrar ederek dersi mutlaka anlaşılır hâle getirmelidir. Dersi anlama konusunda ihmal

gösterir de bunu birkaç defa tekrar ederse anlamamayı adet edinir ve nihayet iki kelimeyi bile anlamayacak hale gelir (Zernuci, 2009: 101).

Öğretmen, dersi anlatırken kullandığı cümlelerin açık, düzgün ve anlaşılır bir mana ifâ etmesine özen göstermelidir (Bayraktar, 1984: 193).

5.4. Tartışma - Münazara

Konusu, tartışmalardır. Çünkü münazara ilminde tartışmaların niteliğinden bahsedilir. Bu nitelikler ise tartışmaların belli bir amaca yönelik oluşudur (Saçaklızade, 2009: 176).

İlim tahsilinde bulunan kimse, ilme ilk girdiğinde ister dünyevî ister uhrevî olsun, insanların ihtilaflarına kulak asmamalıdır. Çünkü bu gibi ihtilaflar, aklını bocalatır, zihnini kurcalar, kanaatini şaşırır, anlayıştan kendisini ümitsizliğe düşürür (Gazali, 1974: 131).

Talebelerin müzakere ve münazarayı da elden bırakmaması gerekir. Fakat münazara sırasında birbirlerine karşı son derece insafli, temkinli olmalı ve derin düşünmelidirler. Birbirlerine kızıp laf kavgasından uzak durmalılar, zira müzakere ve münazara bir tür istişaredir. İstişare doğruyu ortaya çıkarmak için yapılır... Eğer bir kimsenin münazara yapmaktan maksadı karşı tarafı susturup onu mat etmek ise, bu helal değildir. Münazara ancak hakkı ortaya koymak için yapıldığında helal olabilir (Zernuci, 2009: 102).

Asıl olan, her iki tartışma grubunda da birbirlerinin görüşünü güzelce anlamaları ve tarafların, kendilerine, savundukları görüşün kabulünü gerektiren delillerini arz etmeleri, bundan sonra da karşı tarafın o delillere yönelttiği tenkitler arasında veya bazı kapalı tarafların kendisiyle açığa kavuştuğu deliller arasında gerçeği belirlemeye çalışmasıdır (El- Elmai, 1984: 499).

Melekenin elde edilmesinin en kolay yolu, ilmî meseleleri münakaşa ve münazara ile dili açmak ve bol bol ilmi tartışmalar yapmaktır. Çünkü ilim bir kuyu, tartışma ise, onun kovası gibidir. Bu durum, talebeleri meleke edinme noktasına yaklaştırıp meramlarını elde etmelerini temin eder (İbn Haldun, 1991: 1014).

Müslüman ferдин her bakımından olduğu gibi, fikir ve görüşü bakımından da hür ve edepli olması gerekir. Münakaşa ve münazaralarda gayesi, hakkın izhar ve tecellisi olmalıdır. Bâtılı ispatlamaktan ve haksızlığı hak gibi göstermekten, rakibini maddî ve manevî bakımından kırmaktan ve küçük düşürmekten önemle sakınmalıdır (Çağlayan, 1991:130 – 132).

Derslerinde bu metodu uygulayan öğretmen hem öğrencilerini iyi yetiştirmiş, bilgilerini artırmış, hem de kendi ilmini artırmış olur. Çünkü bu metodla talebe derse iştirak eder, fikrî yönden gelişir, konuşma kabiliyeti artar (Bayraktar, 1984: 197).

Öğretmen, öğrencileri sistemli düşünmeye alıştırmakla, onlardaki tenkit ruhunu geliştirmelidir. Ölçülü tenkit fikriyatı yerleştirilmeyen öğrenci, duyduğu, gördüğü ve öğrendiği her şeyi doğru olarak kabul eder (Bayraktar, 1984: 198). Bu metod, başkalarının fikirlerini iyi dinlemenin ve ehil kimselerle istişare yapmanın gerekliliğini anlamaya yardımcı olur. Çünkü kör taklit, düşünme ve tartışmanın düşmanıdır (Özbek, 1991: 185).

5.5. Soru – Cevap

Allahu Teâlâ Kur'an'da insanı bu metodla eğitip, öğretme yolunu göstermiştir. Bunun birçok misalleri vardır (Bayraktar, 1984: 36).

(Onlara) Göklere ve yerde olanlar kimindir? Diye sor. “Allah'ındır!”de. O merhamet etmeyi kendi zatına farz kıldı (TDV Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, En'âm) ayeti soru-cevap yöntemine bir örnek teşkil eder.

Resülüllah (sav) sahabenin dikkatini toplamak, ilgisini artırmak için zaman zaman sorular sorardı fakat, bu soruları rastgele değil, muhatabı uyaran zihni mevzuya hazırlayan, yönlendiren bir üslupla sorardı. Önemli konuları öğretmek istediğinde soruyu üç defa tekrar eder, her soru arasında bir süre bekler, onlarda öğrenme merakını artırır, dikkatleri bir noktaya toplardı (Bayraktar, 1984: 68).

Sual öğrencinin yaş, bilgi ve yetenek yönünden seviyesine uygun olmalıdır. Çok zor veya kolay sualler alakayı azaltır (Bayraktar, 1984: 206).

Öğretmen soru sorduğu öğrenciden istediği cevabı alamayınca onu mahcup etmemeli, yanlış bir cevap karşısında arkadaşlarının alay etmesine fırsat vermemelidir (Bayraktar, 1984: 226).

5.6. Tekrar

Tekrarlama metodu, öğrenmede olduğu gibi eğitimde de verimli metottur. Gerek iyi davranışlar, gerek kötü davranışlar ahlaki hayata bu metotla kazandırılır. Tekrarlama olayında kısa zaman içinde aynı hareketi sık sık yapma işlemi vardır. Zaman uzarsa alışkanlıkların kazanılması güçleşir (Dodurgalı, 1995a: 182).

Tekrarlama alışkanlıkların kaynağıdır. Bir huy elde edilmeden tekrarlanarak yapılması, onun alışkanlık haline gelmesini temin eder. Alışkanlıktan sonra gene yapılmasına devam etmek ise, o alışkanlığı korumaya yarar.

Talebe ilme ara vermemelidir. Zira ilme ara verilmesi talebeyi ilimden koparacak denli tehlikeli bir durumdur (Zernuci, 2009: 115).

Alışkanlıklar kazanılırken davranışların ölçüsüne de dikkat etmek gerekir. Gereğinden az ya da çok yapılan davranışlar kötü ahlakın doğmasına sebebiyet verirler (Dodurgalı, 1995a: 182).

Alışkanlıkları kuvvetlendirmek, alışkanlıkları tatbik edecek fırsatlarla olur. Ahlakî düşünceyi veya anlayışı derinleştirmek için de ahlakî gerçekliğe karşı içten bir temayül ve ihtiyaç duymak şarttır (Kerschensteiner, 1977: 120).

Hız. Peygamberden şöyle örnek verilebilir; Kısa bir cümleyi üç kere tekrar “din nasihattir, din nasihattir, din nasihattir. Veda hutbesinde; ‘şahit ol ya rab!, şahit ol ya rab!, şahit ol ya rab! gibi (Uludağ, 1997: 295).

5.7. Disiplin

İnsanlar kendilerinden belirli davranışlar ortaya çıkmadan bunlarla ilgili hukuki sonuçlar hakkında bilgilendirilmiş olmalıdır. Ayrıca çocuk bir davranışından dolayı

cezalandırılmadan önce muhakkak onun eğiticisi tarafından o konuda özendirilmiş olması şarttır (Dodurgalı, 1995a: 176).

Ceza, özellikle kültür ve eğitim aldıktan sonra, tekrar eski huy ve davranışlarına dönen kişi için söz konusu olur. Bu durumda cezaya başvurulmasının sebebi de o şahsın eğitilmesinden umudun kesmemek içindir. Çünkü cezaya ancak son çare olarak başvurulur (Dodurgalı, 1995a: 176- 177).

Ceza verilirken amaç sadece eğitmek olmalıdır. Sabır azlığı, göğüs darlığı, kırgınlık gibi sebeplerle ceza verilmemlidir. Çünkü insanlar, genellikle bu gibi sebeplerle ceza verirler. Bu gibi hallerde en iyisi, cezadan istinkap edip onun yerine geçebilecek başka tutumlar takınılmalıdır (Dodurgalı, 1995a: 177).

Küçük ve büyüklerin kendi menfaatleri gereği terbiyesinde ciddiyet ve tekdirden, şiddetten bir miktara ihtiyaç vardır. Aslında ceza herkes için zarurî değildir. Zira çoğu kere bazı insanlar örnek ve öğütle doğru yolu bulur. Cezalandırmaya ihtiyaç duymaz. Fakat herkes böyle değildir. Nasihat ve örnek olmanın tesir etmediği, kalpleri mühürlenmiş insanlarda mevcuttur (Bayraktar, 1984: 251).

Çocuğa baktığımız zaman onun utandığını, yere bakarak başını eğdiğini, yüzüzlük yapmadığını ve gözümüzün içine bakmadığını görürüz. İşte bu, onun asaletinin ilk delili, iyilik ve kötülük duygusuna sahip oluşunun tanığıdır. Onun utanma duygusu, kendisinden doğacak kötü bir davranışından korkarak nefsinin tutmasıyla gelişir. Buda ayırt etme ve akıl sayesinde güzeli benimsemek ve kötüden kaçmaktan başka bir şey değildir.

İşte bu nefis, eğitilebilir ve önem vermeye layıktır. O ihmal edilmemeli, temas etmek ve karışmak suretiyle onu bozan karşıtlarıyla baş başa bırakılmamalıdır. Fazileti kabul etmek için kabiliyet yönünden bu durumda olan çocuğun nefsi sadedir ve henüz ona herhangi bir suret nakşolunmamıştır (İbn Miskeveyh, 1983: 58).

İstenilen sonucu elde etmek için bir fenni bitirmeden ondan sonraki fenne geçmemek lazımdır. Zira ilimler zarurî bir tertib ve tasnife bağlıdır. Bazıları, diğer bazılarına yoldur (Gazali, 1974: 133).

Förster' e göre; gerek şahsî gerek içtimaî hayat ancak disiplinle mümkündür. Gönül rızasıyla içten, benimseyerek en sağlam itaat ve disiplin de, imana dayanmış

olandır. Terbiyede iyi bir disiplinin yerini başka hiçbir şey tutamaz. Fakat bunu cebir ve baskı sistemiyle karıştırmamalıdır (Balaban,1979: 54).

5.8. Ödev

Öğretmen, öğrenciye boş vakitlerini nasıl değerlendireceğini öğretmeli, dolayısıyla onun günlük hayatında boşluk olmamalıdır. Ders, ödev, uyku, istirahat, oyun boş vakit değildir. Zira bu durumda öğrenci ne yapacağını bilmektedir (Bayraktar, 1984: 220).

5.9. Örneklerle Anlatım

İbn-i Sina'ya göre insanın sınırlı olan zihin kapasitesi mücerred olayları idraktan uzaktır. Aslında peygamberler bunun için gönderilmişlerdir. Peygamberler bu tür bilgileri sembollerle ifade ederler. Bu semboller insan zihninde açık ve canlı bir yer tutar. Mesela, ahiret işlerini insan kendi başına idrak edemez. Bu hususta sembollerle düşünür ve gönülleri sükûnete kavuşur. Ahrete ait, saadet ve huzursuzluğu da bu şekilde algılayabilirler. Onun için peygamberler bu durumları insanların anlayabileceği şekilde dünyaya ait sembollerle anlatmışlardır. Yoksa ahirette bu dünyada bildiğimiz bahçe şeklinde cennet, yanan ateşten oluşan cehennem olmadığı gibi bedensel lezzet ve mutluluk da söz konusu değildir. Onların bu şekilde anlatılması, insan zihninin kapasitesiyle ilgili bir husustur (Dodurgalı, 1995a: 181).

Söz gelimi İbn-i Sina'ya göre kötü huyların sebeplerini bilmeden ve bunları yok etmeden eğitim yapmak, deri üzerindeki yarayı, vücutta onun sebebi olan mikrobu bilmeden tedavi etmeye benzer. O yara zamanla gene ortaya çıkar (Dodurgalı, 1995a: 181).

Çocuk ve genç anlayamadığı gizli bir duygunun etkisi altındadır. Mesela, düzgün konuşanı, hoşuna gittiği için taklit eder. Hatta hareket ve davranışlarda, okuma, yazma, konuşma gibi tüm faaliyetlerde bile bu durum açık olarak görülür (Bayraktar, 1984: 40).

İnsanları alıştıkları hususları, yanlış olan adet ve gelenekleri bırakma hususunda örnek alma, verilen emri tatbik edeni bizzat görme arzusu daha da güçlüdür. Bu durum ise eğitimde kulaktan çok gözün önemli bir rol oynadığını ortaya koyar. O halde kişi için duyduklarından ziyade gördükleri önemlidir. Çünkü o, daha çok gördüğünün etkisinde kalır (Bayraktar, 1984: 42).

Kıssa ile eğitimin birçok gayesi vardır. Bir defa kıssada anlatım kolaylığı vardır. Ayrıca edebî tasfir imkânı fazla olduğundan kıssa ile anlatımda ifadeye bir cazibe ve güçlülük kazandırma imkânı vardır (Bayraktar, 1984: 49).

Kıssa, okuyucuyu, öğrenciyi konuya bağlar ve hiçbir bıkkınlık, gevşeklik göstermeden dikkatini, alakasını ayakta ve uyanık tutar. Onu devamlı olarak kıssa ile ilgili hususlarda düşünmeye sevk eder (Bayraktar, 1984: 50).

Bu hususta Kur'an'dan şöyle bir örnek verilebilir. Zünnûn'u da (Yunus'u da zikret). Öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!" diye niyaz etti. Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz (TDV Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, Enbiyâ/87-88).

5.10. Övgü

Önce hitap tarzı çok nazik olmalı, gönül okşayıcı sözlerle hitap etmelidir. Kelimeleri incelik ve sevgi yüklü kelimeler olmalıdır. Bundan sonra ses tonuna dikkat etmelidir. Alçak ve hafif bir ses tonunu yeğlemelidir. Çünkü sert ve yüksek tonlarda söylenen sözlere karşı daima olumsuz tepkiler oluşur (Dodurgalı, 1995a: 174).

Hiç kimse başkalarının yanında kusurlarının ortaya dökülmesine tahammül edemez. Sonra, bu kusurlar sık sık gündeme getirilmemelidir. Hatta üstü kapalı olarak bunların üzerinde konuşmakta sayısız faydalar vardır. Bu konuda en iyi yol, misallerle konuşmaktır. Kişide bulunan bir eksikliği açıkça, onun adını vererek değil de, o hata

sanki başka bir kişideymiş gibi davranmak daha doğru bir yoldur. Böylece eğitilenin şahsiyetini incitecek bazı davranışlarda uzaklaşmış olunur (Dodurgalı, 1995a: 174).

Saplantıları olan kişilerle meşgul olunurken dikkat ve özen gösterilmeli, onlarla i münasebet çok yumuşak ve nazik olmalı, şefkat yüklü sözlerle, yalnızken ve çok yavaş bir ses tonu ile o kötü tavırlarından uzaklaştırılmalıdır. Onların saplantıları başkalarına söylenmediği gibi kendilerine de bu saplantıların varlığı hissettirilmemelidir (Dodurgalı, 1995a: 174).

Öğrenci arzu edilen doğrultuda gelişme gösterirse önce söz ile ödüllendirilmelidir. Onun bol bol övgüsü yapılmalıdır. Böylece gururu okşanan ve sevinen öğrenci, konuya daha çok ilgi gösterecektir. Bundan sonra, onun hoşlandığı güzel şeylerle mükâfatlandırılmalı; böylece teşvik edilip ilgisinin devamı sağlanmalıdır (Dodurgalı, 1995a: 176).

Öğrencinin müspet özelliklerini, yani güzelliklerini öne çıkarıp, vurgu yaparak; takdir ve aferinle yaklaşma ve diyalog zemini aramak gerekir (Öztürk, 2003: 49).

5.11. Rekabet

İbni Sina'ya göre rekabet, can sıkıntısını dağıtır. Çalışmayı zevkli bir yarışma haline dönüştürür. Çocukta, yetişme ve öğrenmeye karşı hırs doğurur. Bu metodun hoca nezaretinde oluşu muhtemel sakıncalarını bertaraf eder. Çünkü rekabet bir yandan da haset duygularını körükler. İşte eğitimci bu noktaya dikkat etmeli, haset duygularının uyanmasına meydan vermemelidir. Bunları gıptaya yönlendirmelidir (Dodurgalı, 1995a: 179).

5.12. İbret

İslamda kıssadan ibret almaya önem ve değer verilir (Bayraktar, 1984: 44).

“Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.)

İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar” (TDV Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Bakarâ/266).

Kur’an’da Ad, Semud, Lut... kavimlerinin helak edilmesi; Hz. Yusuf’un kıssası da ibret alınsın diye gösterilen örneklerdir.

5.13. Darb-ı Mesel

Güzelliği veya çirkinliği açıklanmak istenen bir şey, güzelliği veya kötülüğü bilinen başka bir şeye benzetilir. Müşriklerin Allahtan başkalarını dost edinmelerinin örümcek ağına benzetilmesi gibi (Bayraktar, 1984: 53).

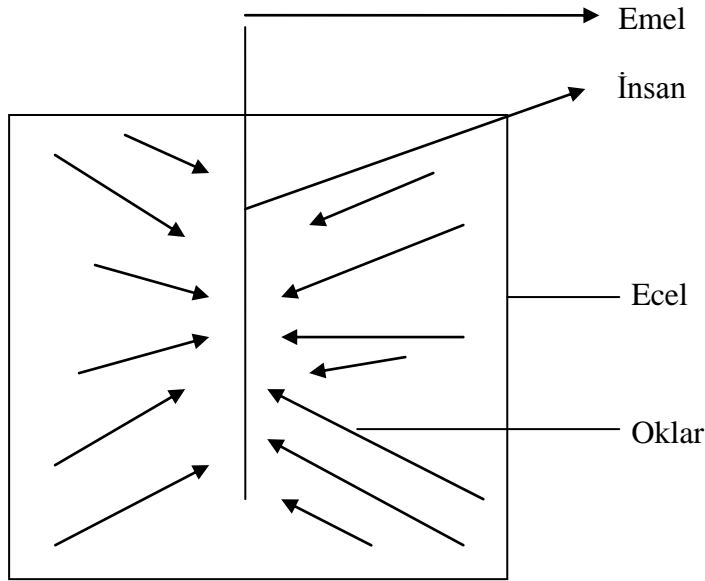
Bir şeyin zıddı ile verilmesi İslam eğitiminin temel prensiplerindendir. Bu prensip bizzat Allah tarafından konmuş ve uygulanmıştır (Bayraktar, 1984: 54).

5.14. Çizgi ve Şekillerle Eğitim

Hz. Muhammed çok girift ve anlaşılması güç meseleleri açıklarken görselleştirmiştir. Mesela insan hayatını bile aşan bir arzu sahibidir. Ebedi olarak yaşamak ister. Bu geniş emellere rağmen, insan ömrü sınırlıdır. Hayat baştanbaşa problemler, sıkıntılar ve engellerle doludur. Bu meseleyi Hz. Muhammed son derece kolay bir şekilde anlatır.

Önce bir kare çizer, bu karenin ortasına bir çizgi çizer. Sonra da karenin dışına bir çizgi daha ilave eder. Bu çizgileri şöyle izah eder:

Şu ortadaki çizgi insandır. Bu kare insanı her taraftan kuşatan eceldir. Karenin dışındaki çizgi de emeldir. Kare içindeki küçük çizgiler de insanı hedef alan afetlerdir. İnsanın hayatı bunların hedefidir. İnsana bir afet dokunmazsa öbürü dokunur (Özbek, 1991: 226-227).

Emel: İnsanın bitmek tükenmek bilmeyen istekleri, talepleridir.

İnsan: Doğru çizgi, insanın varlığı ve سلامتini temsil eder. Sürekli ileriye gidiş ve gelecek.

Ecel: İnsanın hayatı sınırlıdır. Onu her yönden kuşatan bir sır vardır.

Oklar: Bunlar sıkıntı ve problemleri temsil eder. Bazıları uzaktır, bazıları ise yakındır. İnsana yönelik olmasına rağmen insana dokunmazlar. Hiç birisi öldürücü değildir. Bunların bazıları büyük bazıları küçüktür (Özbek, 1991: 227).

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Ez-Zernuci (2009)nin yazmış olduğu Ta'lim'ül Mûteallim adlı eser bu güne kadar yazılmış olan en kapsamlı çalışmalardan biridir. Bu çalışma İlim anlayışını, İslamiyet'in ilme verdiği değeri öğretmen-öğrenci ilişkisini, eğitim-öğretim sürecinde yapılması gereken ve kaçınılması gereken davranışların neler olduğuna dair bilgi vermektedir.

Bayraktar (1984)“İslâm Eğitiminde Öğretmen – Öğrenci Münasebetleri”ni içeren çalışması yapılan araştırmanın öğretmen ve öğrencide olması gereken vasıflar ve eğitim ve öğretim Metodları ve benzeri eğitimle ilgili konularda oldukça kapsamlı bilgiler içermektedir.

Cânan (1977) Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye’’adlı eserinde ahlâk, terbiye boyutunda verilen bilgilerden istifade edilmiştir. Terbiyenin ne olduğu, terbiyenin safhaları belirtilmiştir. Hadislerle desteklenen çalışmadan özellikle çocukların terbiyesi ve eğitimiyle ilgili bölümleri vardır.

Nadir (2005) Terbiye ve Ta'lim-i Etfal (Çocukların Eğitim ve Öğretimi) adlı çalışması da çocukların eğitim ve öğretimine dair yazarın görüşlerini içermektedir. Yazarın eğitimci olması sebebiyle öğrencileri yakinen gözlemlemiş olmasından ötürü gerçekçi tahlillere sahiptir.

Usta (1995) Divan-ı Kebir’de Mevlâna’nın Eğitim Görüşü adlı eserinde Mevlana’nın Divan-ı Kebirindeki beyitlerin açıklanmasıyla eğitimle ilgili konulara klasik kavramların dışında Mevlana’nın gözünden farklı bir bakış açısı sunulmuştur.

A.Emrullah ve M. Hadimi (1992)'nin İslam Ahlakı çalışmaları; İslam ahlakı, faydaları, ruh ve ruhun kuvvetleri, ilm-i ahlak ve İslamiyet'te ahlak terbiyesi, kötü ahlak ve bunlardan kurtulma çareleri incelenilen başlıca kısımlardır. Ahlak konusunda yazılmış olması ve olmaması gerek unsurlara dair bu konuda yayınlanmış geniş kapsamlı eserlerdendir.

Kazıcı (1995)Anahatları ile İslam Eğitim Tarihi çalışmasında İslamdadaki eğitim kurumlarına yer verilmiştir. Medreselerden önce varolan küttab, camiler, saraylar, bilginlerin evleri vb. gibi kurumların varlığına dair bilgiler verilmiş. İslam dünyasında medreselerin kuruluşu, Selçuklu ve Osmanlı medreselerine dair bilgilerden faydalanılmıştır.

Dodurgalı (1995) İbn Sina Felsefesinde Eğitim kitabında: İbn-i Sina'nın hayatı, eğitim ve öğretimle ilgili temel problemler, ferdi farklar anlayışı, ihtiyaç anlayışı, eğitimin gücü hakkında iyimser görüşler, eğitimin sınırı konusundaki görüşleri, eğitimcide aranan vasıflar, eğitimle ilgili terimler, metafizik ve eğitim ve bilgi problemi ve eğitim konularının alanla ilgili kısımlarından faydalanılmıştır.

Gül(1997) Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l-Hadislerin Yeri çalışmasında; medreselerin kurulmasında önce Arap ve Türk dünyasında ki eğitime, medreselerin kurulma sebeplerine, Nizamiye Medreselerine dair bilgi verilmiş, Osmanlı Devleti öncesi ve Osmanlı dönemindeki medreseler açıklanmıştır.

Pazarlı(ty) İslamda Ahlak'ta sabır, kibir ve tevazu, edep ve haya, haset kin, dedikodu, öfke gibi bilgilere yer verilmiştir.

Baltacı (1976) XV.- XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri çalışmasında İslamdan önceki eğitim ve öğretime toplu bir bakış yapılmış, İslami devirdeki eğitim kurumları, medreselerin Osmanlı Devletinden önceki varlıklarından itibaren Osmanlı devleti zamanındaki medreselerin işleyişi, bölümleri, elemanları konularında eserden faydalanılmıştır.

Gülşeni (2004) Ahlak-ı Kiram'da; eğitim ve öğretim metodlarıyla ilgili bilgiler sunmaktadır.

Çelebi (1983) İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi'nde; eğitim ve öğretim konularından, eğitimcilerin karakteri ve görevleri, kıyafetleri, ceza ve mükâfatlar, icazetnameler bölümlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca kitapta Gazali, İbn-i Sîna gibi İslam bilginlerinin çocukların eğitimine dair görüşlerine de yer verilmiştir.

İbrahim Hakkı (1974) Marifetname adlı eserinde pek çok konuda bilgi vermekle birlikte çalışmada ilmin fazileti, ilimler, yemek, uyku gibi konularda eserden faydalanılmıştır.

Çağrıcı (1982) Gazaliye göre İslam Ahlakı eserinde ahlaki eğitim, tasavvufi ve ferdi ahlak alanlarında bilgiler verilmiştir. Güzellik, öğrenci ve öğretmeni görevleri, saadet ve dünya hayatı, saadetin unsurları, reziletler ve bunlardan kurtulma çabası, cimrilik, tevazu, dürüstlük, cömertlik ve diğerkamalık, mal hırsı, şecaat, iffet, hikmet, riya, mevki ihtirası, irade gücü ve ahlaki hakimiyet, iradenin eğitimi.

İbn Haldun (1991) un Mukaddimesinde bilim dallarına dair bilgiler mevcuttur. Dini, akli, tasavvufi ilimler bu çalışmanın kapsamına girmektedir. Kur'an, hadis, fıkıh, kelim gibi dini ve gayri dini ilimler hususunda bilgi vermiştir.

İbn Miskeveyh (1983) Ahlakı Olgunlaştırma da; bilme ve yapma gücü, gençlerin ve çocukların eğitimi, çocukları yetiştirme kuralları, yemek yeme, giyinme kuralları, iyilik ve mutluluk arasındaki fark, iyiliğin kısımları, nefis hastalıklarının tedavisi, kendini beğenme ve övünme, şaka, kibirlilik, alay etme, sözünde durmama ve zulüm, öfke, korku ve çeşitleri, üzüntünün tedavisi vb. gibi konular bu çalışmanın ilgi alanına girmektedir.

Gazali (1974) İhyau Ulumi'd- Din adlı eserinde; İlim, ilmin fazileti, talimin fazileti, farz olan ilimler, şer'î ilimlerin kısımları, mezmum ilimler,hoca ile talebenin riayet edeceği adab, ülfet ve kardeşliğin fazileti, arkadaşlık ve arkadaşlarda aranan özellikler, kardeşlik ve sohbet hakları gibi pek çok konuda bilgi vermiştir.

Şekerci (ty) Kaynaklarımıza göre İslam Terbiyesi'nde yalan, alay etmek, kibirlenmek, gıybet, kin beslemek, riya konularından faydalanılmıştır.

Aruç (2004) İbn Rüşd'ün Eğitim Felsefesi çalışmasında, İbn Rüşd'ün hayatı ve eserleri, İbn Rüşd'ün eğitim felsefesinin temel özellikleri, Eğitim felsefesinde değerler, değerlerin sıralanışı: akıl ve bilgi, adalet, iffet, şecaat, eğitim ve öğretimin gayesi açıklanmıştır. Eğitim ve öğretim programları, ilkeleri ve yöntemleri; eğitim ve öğretimi yapılacak bilim dalları; okuma-yazma, mantık, âlet ilimleri, fen bilimleri, din bilgisi-ilahiyat, edebiyat ve ahlak, musiki, beden eğitimi, hürriyet ilkesi, eğitim ve öğretim yöntemleri; hitabet, cedel- tartışma, tedricilik, kıssa ile eğitim, gözlem, seviyesine göre hitab etmek, zıddıyla öğrenme ve öğretme, resimle öğretim, ödül, ceza, öğrenmeyi engelleyen hususlar ve eğitimcide bulunması gereken özellikler; yaratılıştaki eksiklik, kibir, kötü alışkanlıklar, eğitim ve öğretim imkânlarından yararlanmamak, önyargıya sahip olmak, duygusal eksiklik, eğitimcide bulunması gereken özellikler; akıl-zeka, ahlak, adalet, takva, kibir taşımamak, demokratik geleneğe tabi, objektiflik, alan bilgisi, pedagojik formasyon, meslek sevgisi, yüksek ideal, fiziki yapısında iticiliğin olmayışı, açık anlaşılır bir dilin olması konusunda bilgiler sunulmuştur.

Kazıcı ve Şeker (1981) İslam- Türk Medeniyeti Tarihi'nde; Müslüman Türklerde ilmî gelişmeden bahsedilmiştir. Abbasiler, Maveraünnehr ve Horasan bölgelerindeki ilim faaliyetlerine değinilmiş, İslamî ilimlere, Müslüman Türklerde ilmiye teşkilatına dair geniş bilgiler verilmiştir.

Yıldırım (2010) Nebevi Eğitim Modeli Darü'l- Erkam Vahyin nüzul sürecinde şahsiyet eğitimi çalışmasında; Darü'l Erkam'ın seçilme sebepleri, alınan talebelerin özellikleri, ilk kırk beş talebe, Darü'l Erkam'ın eğitim usulü; sağlam bir akide, aklî ve ruhî eğitim. Kur'an'ın nüzul süreci ve Darü'l Erkam'da kavramlar, selam, besmele, Esmâü'l- Hüsna, Rab, Allah, Rahman, kıssa ve şahsiyetler, vahyin kaynağı ve niteliği, Darü'l Erkam'ın talebelerini başarıya ulaştıran on iki temel anahtar; Güzel örneklik, güven, sevgi, samimiyet, ilim, süreklilik, sabır, tedricilik, bütünlük, tevekkül, emel, beklentisizlik, başlıkları altında açıklanmıştır.

BÖLÜM VI

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma modeli, evren, örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

6.1. Araştırma Modeli

Tarihi araştırmalar, dönemin dokümanları dikkatlice okunarak ya da o zamanlarda yaşamış kişilerle görüşmeler yapılarak odaklanılan problemle ilgili olarak “geçmişte ne oldu?” sorusuna cevap arar. Araştırmacı o dönemde neler yaşandığını olabildiğince doğru bir şekilde anlamaya ve bunun niçin olduğunu açıklamaya çalışır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2009: 18) Yazılı doküman analizi ve veri toplama analizleri kullanılmıştır.

6.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İslâm Âlemi örneklemini ise 13-15.Yüzyıl İslâm Bilginlerinin Eğitim Kurumlarında Uyguladıkları Öğretim Usulleri ve Etik Anlayışları oluşturmaktadır.

6.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada yazılı kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca Araştırmanın amacına ve konusuna uygun literatür taraması yapılmıştır.

6.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada amacına ve konusuna uygun literatür taranarak başlangıcından itibaren İslam dünyasında uygulanan eğitim ve öğretime dair başlıca eserler incelenmiştir.

6.4. Verilerin Analizi

Yazılı kaynaklar incelendikten sonra araştırma sürecinde ulaşılan farklı kaynaklar, yayınlanan yeni çalışmalar da takip edilerek çalışmaya eklenmiştir. Bu yazılı dokümanlar asıl veri kaynaklarıdır.

BÖLÜM VII.

BULGULAR VE YORUM

İslam dünyası, bilim ve öğretim kurumlarıyla, kütüphaneleriyle, bilim adamları ve mütefekkirleriyle kurduğu uygarlık sayesinde orta çağda yeryüzünün en güçlü ve en saygın topluluğu haline gelmiştir. Bu uygarlığın maddî ve manevî baskısı altında kalan Batı Avrupa Hıristiyan dünyası, bu üstünlüğün kökeni ve nedenleri konusunda doğru bir teşhis yaparak özellikle on ikinci yüzyılın ilk yarısı içinde Arapçadan Latinceye yoğun bir çeviri faaliyeti içine girmiş ve birçok Arap bilim, felsefe ve tıp eserini Latinceye kazandırmıştır (Sayılı, 2002: 621). Batı, Müslümanların bu alandaki katkılarını bilinçli olarak görmezlikten gelerek kendisini doğrudan eski Yunan'la irtibatlandırmış ve Müslüman halkayı devre dışı bırakmıştır. En azından bilim alanında Müslümanların kazanımlarının ortaya konulması, bilimsel düşüncenin tarihsel güzergahının ve gelişme aşamalarının haritasının çıkarılması, insanoğlunun tarihsel macerasının doğru anlaşılması açısından önem taşımaktadır (Onat, 2007: 42).

İnsanın eğitilebilmesi için nefsindeki özelliklerin anlaşılması zaruridir. Mademki eğitim insan üzerinde bir tasarruftur öyle ise bu tasarruf, bilmeden yapılamaz. İnsanın insan elinde bir oyuncak olmaktan çıkması için onu iyi tanımak gerekir. Onun şahsiyetindeki ilahi unsurları zedelemeyen, birini diğerine kurban etmeden eğitebilmek için iyi tanımış olmak gerekir (Bayraktar, 1983: 104).

İnsanın yaratışta nötr olduğu yani ne sadece iyiliğe, ne de sadece kötülüğe meyilli olmadığı, her ikisine de kabiliyetli olarak yaratıldığı kabul edilmekle beraber, şer ve kötülükler tahribat nevinden olduğu için, insan tabiatının ve nefsinin kötülüğe daha meyilli olduğu, terbiyevi gayret gösterilmeyip başıboş bırakıldığı takdirde kötülüğe olan meyillerin inkişaf edip öbürlerini susturduğu görülmüştür (Canan, 1983: 24).

Kur'an'ın parlak bir terbiye metodu vardır. O, kişinin terbiyesinde, önceleri kalbe, Allah'a ve ahiret gününe imanını yerleştirir. İnsanın tepki ve duygularını harekete geçirerek, aklı ikna eder, böylece aklı ve duyguyu birlikte terbiye eder. Bunu da zorluk

olmaksızın, basit bir yolla ve insan fitratına uygun olarak yapar. Kalbi de aynı yolla eğitir (Bayraktar, 1984: 31).

İslam dini, Müslümanların en kesin sözlerle doğruluğu, sözünü tutmayı, yalan söylememeyi emrederken toplum hayatında bunun aksini yapan insanların gittikçe çoğaldığı görülmektedir. Küçük bir çıkar için hileden ve yalandan çekinmeyen insanların imanları ve ahlakları da zayıftır (Pazarlı, (ty) :260).

Çocuklar ve gençler ahlaki bakımdan kötü alışkanlıklara müptela olmaları onların öğretimini engelleyecektir. Günümüzde öğretim faaliyetinin başarısızlığı altında bu sebep yatmaktadır. Çeşitli konularda kötü alışkanlıklar kazanan gençler, eğitimden beklenen neticeyi alamamaktadır. Bir bakıma kötü alışkanlık, onların öğrenimini engellemektedir. Kötü alışkanlıklardan uzak durmak, kalp temizliği ve güzel ahlak, iyi öğrenmenin önemli özelliklerinden biridir. Öğrenci her şeyden önce kalbini olumsuz ve çirkin davranışlardan temizlemelidir. Kötü huy ve çirkin davranışları, iyi huy, güzel ahlak ve davranış haline getirmeye çalışmalıdır. Kötü hareket, çirkin davranış ve olumsuz alışkanlıklar, öğrenciyi meşgul eder, dersten alıkoyar, ilmi unutmaya sebep olur (Aruç, 2004: 187).

Eğitim ve öğretim faaliyetlerini gerçekleştiren öğretmenin ehil olması gerekir. Çocuk iyi bir eğitim için, kaliteli öğretmenlerin eline sunulmalıdır. İyi öğretmen, çocuğun öğrenmesini kolaylaştırır, seviyesini yükseltir ve çocuğa daha fazla öğrenme imkânları sunar. Eğer öğrenci kalitesiz bir hocaya düşmüş ise, bu durum çocuğun öğrenmesine en büyük engel teşkil eder. İstenilen kalite ve seviyede öğrenimin meydana çıkması mümkün olamaz (Aruç, 2004: 188).

Müslümanların şimdiye kadar meydana getirdikleri kültürel mirasın; kültür, sanat ve genel anlamda uygarlığın doğru anlaşılabilmesi ve sağlıklı değerlendirilebilmesi için yeni bilim paradigmasına uygun olarak geliştirilecek yeni bir bilimsel yöntem gerekmektedir. Müslümanların yarattıkları kültür ve uygarlığın eksenini oluşturan bilim anlayışının ve bilimsel geleneğin, kaldığı yerden olmazsa bile, kök hücrelerinden beslenerek yeniden üretim için hazırlanması ve daha önceki birikimden istifade edilerek yeni bir bilim geleneğinin oluşturulması hem

Müslümanların hem de bütün insanlığın geleceğini doğrudan ilgilendiren bir tür zorunluluk olarak görünmektedir (Onat, 2007: 42).

BÖLÜM VIII.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulgularına dayanılarak elde edilen sonuçlar ile sonuçlara bağlı olarak ortaya konulan önerilere yer verilmiştir.

8.1. Sonuçlar

Günümüzde ilim dallarında uzmanlaşmak mikro alanda makro bilgiye sahip olmaktan ibaretken, İslam bilginlerinin vermiş olduğu eğitimlerle yetişen âlimler hem makro alanda üst düzey bilgiye sahip iken hem de mikro alandaki hünelerini sergilemişlerdir. Yani âlim olmanın yolu tek bir alanda uzmanlaşmak değil, çeşitli alanlarda uzmanlaşıp öğrencilerin ilgilerini, ihtiyaçlarını en üst düzeyde karşılamaya yöneliktir.

Eğitimin temeli Kur'an ve sünnete dayandığından; terbiye, ahlak, ilim sahibi olmaya önem verildiğinden, yetiştirilen kişilerin kendi menfaatlerine göre değerleri görmezden gelmeleri mümkün değildir. Çünkü çıkarlara dayalı olarak hareket etmek, dinin emirlerine, Kur'an ve Sünnet'e aykırı olacağından caydırıcı olmuştur.

Âlimlerden ve talebelere beklenen en önemli vasıf Allah'a salih bir kul olmalarıdır. Allah'ın emirlerine uyup yasaklardan sakınmaları gerekir. Eğitimin amacı bir kaos ortamı yaratmak değil bir düzen ortamı kurup, nesiller boyu bunu devam ettirmektir.

İslam âlimlerinin şahsiyet eğitimine çok önem verdikleri görülmektedir. Camiler, kütüphaneler, tekke ve zâviyeler, medreseler, rasadhaneler belli başlı eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlar İslam dünyasında yetiştirdikleri bilginler ile çok etkili olmuşlardır.

8.2. Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayanarak şu önerilerde bulunulabilir:

Eğitim sisteminde öğrencileri bilgi bombardımanına tutup, onların zihinlerini, birçok uyarıcıyla karıştırmayıp, bilgi kirliliğine maruz bırakmaktan ziyade onlara temel, gerçekçi, kalıcı olan, terbiye ve ahlaktan uzak olmayan bir eğitim-öğretim hayatı sağlanmalıdır.

Eğitim hayatı için bilim adamlarının ortaya attığı ve uygulamaya konulan sürekli değiştirilen kuramlardan ziyade, bizzat tecrübe edilmiş, denenmiş ve yüzyıllarca başarılı olmuş olan; Allah'ın Peygamberleri eğittiği metod ve Kur'an'da bütün yönleriyle eğitim- öğretim yöntemlerine dayanarak eğitimin nasıl olması gerektiğine dair bilgi verildiği görülmektedir. Daha bilgili, daha ahlaklı insan yetiştirmek için insanoğlunun uydurduğu kuramlardan ziyade bilginin asıl kaynağına ait metodlar uygulanmalıdır.

İslam eğitim tarihinde kullanılan eğitim motodlarından faydalanılarak öğrencilere din eğitimi verilmeli ve terbiye edilmelidir. Eğitimde kaliteyi artırmak, disiplin sorunlarına çözüm getirmek bu sayede sağlanmış olur. Günümüzde bir türlü çözülemeyen hatta gittikçe artan, bireylerin yaptıklarıyla insanlıklarından şüphe edildiği durumların ortadan kalkması için İslam eğitim anlayışı bir örnek teşkil etmektedir. Bu gerçekler göz ardı edilmemelidir.

Yaradan'dan bihaber, ne olduğunu bilmeyen, iyi bir kul olamayan bir kişiden, iyi bir insan olması beklenemez. Bu yüzden geçici olandan gerçeğe yönelmek, ilim elde etmek isteyenlere hakikat kapısını açar.

Eğitim ve öğretim ile uğraşanların fazla yemek yememeleri gerekir. İhtiyacından fazlasını yemek kişileri rehavete sürükler, pek çok hastalığa sebep olur. Yemeğin çoğu aynı zamanda çok su içmeye, çok yorulmaya neden olur. Bu süreç bireyin tembelce davranmasına, melankolik bir hal almasına yol açar.

İlmin zorluklarına katlanmak gerekir. Üzüntüler, geçim sıkıntısı, arzuların çokluğu gibi dertler kişinin eğitiminin önüne geçmemelidir. Bu zorluklara sabredip

bütün gayretiyle bu zorlukları aşıp, eğitimine devam etmelidir. Bilindiği gibi her nimetin bir külfeti vardır.

İlim ehli arkadaşlarını seçerken titiz davranmalıdır. Görüştüğü insanların ahlaklı, bilgili, güvenilir olup olmadığına dikkat etmelidir. Özellikle öğrencilerin arkadaşlarına uyum sağlamaya çok önem verdiği ergenlik döneminde öğrencilerin arkadaşlarına çok dikkat edilmelidir.

Öğretmen olacak kişilerin dindar, ahlaklı, bilgili olması yetiştirilecek öğrencilerin eğitiminin daha nitelikli olmasını sağlar.

Öğrenciler, güzel ahlaklı, sabırlı, şükreden, kanaat sahibi, merhametli, saygılı, tevekkül sahibi olurlarsa ilim yolunda daha başarılı olurlar. Bu yüzden bu meziyetler çocukluklarından itibaren öğrencilere kazandırılmalıdır.

İlim tahsilinde bulunanlar; küfr, mal-mevki hırsı, riya, hasedlik, tama, inatçılık, gıybet, tembellik, kin, kibir, öfke, korku gibi kötü vasıflardan uzak durmalıdır. Böylece kemal sahibi bir birey olunabilir.

Başarılı olmak isteyenler hafızanın güçlenmesine vesile olan etmenlere önem vermelidir. Abdest alarak, çalışmaya besmeleyle başlamak, çalışma esnasında kibleye yüzünü dönerek oturmak, Namaz kılmak, Kur'an okumak insanın kavrayış gücünü artırır. Haramlardan uzak durmak da unutkanlığı giderir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2005). *Türk eğitim tarihi m.ö. 1000- m.s. 2004.* (9. basım) Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aruç, N. Y. (2004). *İbn Rüşd'ün eğitim felsefesi.* İstanbul: Rağbet yayınları.
- Aydın, M. (1989). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C.II. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayni, M.A. (1993). *Türk ahlakçıları.* İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Balaban, M. R.(1979). *Son asrın ilim ve fen adamlarına göre ilim-ahlak-iman.* (6. baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Baltacı, C. (2007). *İslam medeniyeti tarihi.* (2.baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 197.
- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlar osmanlı medreseleri.* İstanbul: İrfan Matbaası.
- Bardakçı, M. N. (2002). *Türklerin Sosyal ve Kültürel Hayatında Tasavvuf ve Tarikatlar.* Türkler Ansiklopedisi. C.VII. Yeni Türkiye Yayınları.
- Bayraklı, B. (1983). *İslamda eğitim batı eğitim sistemleriyle mukayeseli.* (2. baskı). İstanbul: Şafak Ambalaj Sanayi.
- Bayraktar, M. (2000). *İslâm'da bilim ve teknoloji tarihi.*(4. baskı). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bayraktar, M. (1992). *İslam'da bilim ve teknoloji tarihi.* Ankara: Rehber Yayınları:27.
- Bayraktar, M.F. (1984). *İslâm eğitiminde öğretmen – öğrenci münasebetleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. No: 6

Bican, A. (ty). *Envaru'l aşıkın*. (Hazırlayan: A. Kahraman) C.III. Tercüman 1001

Temel Eser.

Bilgin, B. (1987). *İslâm ve çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları no: 264

Binbaşoğlu, C. (1982). *Eğitim düşüncesi tarihi*. Ankara: Binbaşoğlu Yayınevi.

Bozdağ, M. (2007). *İstemenin esrarı*. İstanbul: Nesil Yayınları

Büyüköztürk, Ş. ,Çakmak, E.K. ,Özcan E. A. ,Karadeniz, Ş. ,Demirel, F. (2009).

Bilimsel araştırma yöntemleri. (3.baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Camcı, S. (2005). *Mümin kimdir*. (2. baskı). İstanbul: Rehber Yayınları.

Cânan, İ. (1983). *Resülüllah'a göre aile ve okulda çocuk terbiyesi*. İstanbul: Cihan

Yayınları.

Cânan, İ. (1977). *Hz. Peygamberin sünnetinde terbiye*. İstanbul: T uğra Neşriyat.

Cânan, İ. (1991). *İslamda zaman tanzimi*. (3. baskı) İstanbul: Cihan Yayınları

Certel, H. (1993). *İman ve ahlâkta kemâlin yolu*. İstanbul: Hamle Limited Şirketi.

Çağatay, N. (1981). *Bir türk kurumu olan ahilik*. (2.baskı). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Çağrıcı, M. (1982). *Gazzaliye göre islam ahlakı nazari ve ameli olarak*, İstanbul:

Ensar Neşriyat.

Çelebi, A. (1983). *İslâm'da eğitim- öğretim tarihi*. (Çev. A.Yıldırım). İstanbul:

Damla Yayınevi Numara: 51

Çörtü, M. M. (2010). *Arapça dil bilgisi sarf*. (9.baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi

İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 58

Çubukçu, İ. A. (1989). *Türk islam düşünürleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Demir, F. (1959). *İslâm ahlâkı*. (2.baskı) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Develliođlu, F. (2007). *Osmanlı- türkçe lûgat*. (24. baskı). (Hazırlayanlar: A.S. Güneýçal). Ankara: Ak Aydın Kitabı Yayınları.
- Dodurgalı, A. (1995a). *İbn Sina felsefesinde eğitim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 88
- Dodurgalı, A. (1995b). *Eğitim sosyolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 86
- Doğan, M. (1986). *Büyük Türkçe Sözlük*. (4.baskı). Ankara: Birlik Yayınları.
- El-Elmai, Z. B. A (1984). *Kur'an'da tartışma metodları*. (Çeviren: E. Elbinsoy). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Emrullah, A. B. ve Hadimi, M. (1992). *İslâm ahlâkı*. İstanbul: Hakikat Yayıncılık.
- Eraydın, S. (2004). *Tasavvuf ve tarikatlar*. (7.baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları:82.
- Eryiğit, S. (1989). Ahi birliklerinde yönetim ve işletme fonksiyonları'nın temel yapısı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ez-Zernuci, B. (2006). *Ta'lim-ül müteallim tercemesi*. (Çev. M. Adıgüzel). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Ez-Zernuci, B. (2009). *Açıklamalı ta'lim-ül müteallim tercemesi*. (Çev. T. Alp). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Gazali.(1984) *Eyyühe'l –veled*.(Çev. H. Küçük).
- Gazali. (1974). *İhyâu 'ulumi'd-din tercümesi*. (Çev. A. Serdarođlu). C. I. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gazali. (1993). *İhyâ-İ ulûm'id-din*. (Çev. A. Arslan). C.II. İstanbul : Sentez

Yayınevi.

Gül, A. (1997) *Osmanlı medreselerinde eğitim- öğretim ve bunlar arasında dâru'l-hadislerin yeri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gülşeni, M. (2004). *Ahlâk- ı kirâm*. (1.baskı). (Hazırlayan: A.Tümsek). İstanbul: İnsan Yayınları.

Gündüzalp, Z. (2010). *Nefis muhasebesi*. (4.basım). İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

Hanefi, H. (1994). İslami ilimlere giriş. (Çev. M. Tan). İnsan Yayınları.

Haşimi, M. A. (1992). *Kur'an ve sünnette Müslüman şahsiyeti*. (Çev. R. Tosun). İstanbul: Risale Yayınları.

Hitti, P. K. (1980). *Siyasi ve kültürel islam tarihi II*. (Çev. S. Tuğ). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

İbn Haldun.(1991). *Mukaddime II*. (Hazırlayan: S. Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.

İbn Mace. (1983). *Sünen-i ibn mace tercümesi ve şerhi*. (Çev. H. Hatipoğlu)

İstanbul: Kahraman Yayınları. Umumi Neşriyat no: 6 –Kur'an ve Hadis İlimleri hususi no: 1

İbn Miskeveyh. (1983). *Ahlaki olgunlaştırma*. (Çev. A. Şener, İ. Kayaoğlu ve C.

Tunç). (1. baskı). Ankara: Başbakanlık Basımevi Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınlar: 528

İbrahim Hakkı (1974). *Marifetname* (Sadeleştiren: Turgut Ulusoy). C. I. (2. baskı).

İstanbul: Bahar Yayınevi.

İslam Alimleri Ansiklopedisi. (ty). (C: 11-12) İstanbul: İhlas Matbaacılık ve

Gazetecilik Ve Sağlık Hizmetleri A.Ş.

Kahya, E. ve Topdemir, H.G. (2002) İlk Müslüman Türk Devletlerinde Bilim. Türkler

Ansiklopedisi. C. V. Yeni Türkiye Yayınları.

Kanad, H. F. (1966). *Pedagoji*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Kanad, H.F. (1969). *Ailede çocuk terbiyesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kara, M. (ty).*Tasavvuf ve Tarikatlar*. (Yayın yeri yok): İletişim Yayınları.

Kazıcı, Z. (1995) *Anahatları İle İslam Eğitim Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Yayınları Nu:83

Kazıcı, Z. ve Şeker. (1981). *İslam-türk medeniyeti tarihi*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Kerschensteiner, G. (1977). *Karakter kavramı ve terbiyesi*. (Çev. H. Fikret Kanad).

Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Keskinoğlu, O. (1999). *Fıkıh tarihi ve islâm hukuku*. (5.baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kırpık, G. (2009). *Nizamiye Medreseleri*. Ankara: Anıl Matbaa Ve Ciltevi.

Köksal, M. (2007). *Ahilik kültürünün dünü ve bugünü*. Ankara: Işık Eğitim Kültür

Hizmetleri.

Makdisi, G. (2004). Ortaçağ'da yüksek öğretim islam dünyası ve hıristiyan batı. (Çev.

A. Hakan Çavuşoğlu ve H. Tuncay Başoğlu). (1.basım). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Müslim. (1979). *Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi*. (A. Davudoğlu) İstanbul: Sönmez

Neşriyat Aş. Yayınları. Umumi Neşriyat no: 36

Nadir, M. (2005). *Terbiye ve ta'lîm-i etfâl çocukların eğitim ve öğretimi*.

(Hazırlayanlar: S. Koz ve E. Doğan) İstanbul: İstanbul Erkek Liseliler Eğitim Vakfı.

Nasr, S. H. (1991). *İslam'da bilim ve medeniyet*. (Çev. N. Avcı, K. Turhan, A. Ünal). İnsan Yayınları.

Ocak, A. Y. (2002). *Selçuklular ve Beylikler Devrinde Düşünce*. Türkler Ansiklopedisi. C. VII. Yeni Türkiye Yayınları.

Onat, H. (2007). *Bilim, bilimsel yöntem ve islam/ilahiyat bilimlerinde (ulûm-i diniyye) yöntem sorunu: modern dönemde dini ilimlerin temel meseleleri-ilmi toplantı*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

Öymen, H.R. (1969). *Doğulu ve Batılı Yönüyle Eğitim Tarihi- I*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Özbek, A. (1991). *Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed*. (2. baskı). Konya: Esra Yayınları No: 27.

Öztürk, O. (2003). *Hocalık sanattır*. (3. baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları.

Pazarlı, O. (ty). *İslamda ahlak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Rıfat, A. (ty). *Tasvir-i ahlâk*. (Hazırlayan: H. Algül). 1001 Temel Eser Tercüman 62.

Saçaklızâde (2009). *Tertübü'l ulûm*. (Çev. Zekeriya Pak). Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı: 77. Maraş Kültürü Edebiyat Serisi:13

Sadî. (2005). *Gülistân*. (Çev. K. Sarılioğlu). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.

Saraç, M. A. Y. (2001). *Klâsik edebiyat bilgisi belâgat*. (2.baskı). İstanbul: Bilimevi Basın Yayın Limited Şirketi.

Savard, C. (1969). *Çağdaş pedagojiden seçmeler*. (Çev. N.Yüzbaşıoğulları). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

- Saydam, A. (1995). *Osmanlı medeniyeti tarihi*. Trabzon: (Yayın yeri yok)
- Sayılı, A. (2002). Orta çağ bilim ve tefekküründe türklerin yeri. Türkler Ansiklopedisi. C. V. Yeni Türkiye Yayınları.
- Sevgi, A. (2002). *Anadolu selçuklularında hoşgörü ortamı*. Türkler Ansiklopedisi. C.VII. Yeni Türkiye Yayınları.
- Sevim, S. (1997). *İslam düşüncesinde marifet ve ibn arabi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şark, A. (2010). *Güzel ahlak sahibi olmak*. (4. baskı). İstanbul: Işık Yayınları
- Şekerci, O. (t.y.). *Kaynaklarımıza göre islam terbiyesi*. İstanbul: Çanakkale Seramik Fabrikaları Kültür ve Araştırma Hizmetleri No: 2
- Taner, E. (2009). *Osmanlı esnafı: ticari ve sosyal hayat*. (1.baskı). Ankara: Halkbank ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği Katkılarıyla.
- Turan, O. (2003). *Selçuklular tarihi ve türk islam medeniyeti*. (8. basım) İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2008). *İlmihal II*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 323.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Türkçe sözlük*. (10.baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (1993). *Kur'an- ı kerîm ve açıklamalı meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 86.
- Uludağ, S. (1997). *İslam düşüncesinin yapısı selef, kelam, tasavvuf, felsefe*. (3. baskı) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Uludağ, S. (1997). *İslam'da irşad*. (6. baskı). İstanbul: Marifet Yayınları

Uludağ, S. (2004). *İslâm açısından müzik ve semâ*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ulvan, A. Nasıh. (1981). *İslamda aile eğitimi*. (Çeviren: Celal Yıldırım). Konya: Uysal

Kitabevi Yayın No:21

Uslu, M. (2007). *Ansiklopedik türk dili ve edebiyatı terimleri sözlüğü*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Usta, M. (1995). *Divan-ı kebir'de mevlana'nın eğitim görüşü*. İstanbul: Marmara

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 96

Ülken, H. Z. (1995). *İslam düşüncesi türk düşüncesi tarihi araştırmalarına giriş*.

(2.baskı). İstanbul: Ülken Yayınları.

Yıldırım, M. E. (2010). *Nebevi eğitim modeli darü'l- erkam vahyin nuzül sürecinde*

şahsiyet eğitimi .(4. baskı). İstanbul: Siyer Yayınları.

Yılmaz, İ. (Editör). (1998). *İlim ve din*. C.I. İstanbul: Zaman Gazetesi.

Yılmaz, H. K. (2004). *Anahatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*.(10. baskı). İstanbul: Ensar

Neşriyat.

Yurdaydın, H. G. (1971). *İslam tarihi dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat

Fakültesi Yayınları.